

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Jan Holub

**Sociální demokracie v politickém životě
Československa v letech 1918 – 1920**

**Social Democracy in Political Life of
Czechoslovakia in 1918 - 1920**

Vedoucí práce: prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Obsah:

Úvod		3
1. kapitola	Československá sociální demokracie do nové republiky	5
2. kapitola	Československá strana sociálně demokratická dělnická v roce 1919	36
3. kapitola	Rok volebního vítězství a vyvrcholení rozkolu	53
Závěr		83
Prameny a použitá literatura		85

Úvod

Předkládaná práce je zaměřena na proces postupného začleňování české sociální demokracie do politického systému první Československé republiky v letech 1918 – 1920, tedy v období, kdy se tento systém vytvářel.

Československá sociálně demokratická strana dělnická samozřejmě byla v tomto období již pevnou součástí české politické scény a reprezentovala značnou část obyvatelstva. Její postavení se přitom v období od r. 1878, kdy vznikla, na známém dubnovém břevnovském sjezdu, do vypuknutí první světové války postupně upevňovalo. Z nepočetné, ilegálně působící strany se stala stranou masovou, zastoupenou v zastupitelských sborech všech stupňů. V předválečném období však přes svoji sílu zůstala, jako ostatně další sociálně demokratické strany v jiných státech i v samotné rakousko – uherské monarchii, v opozici. První světová válka se v celoevropském měřítku stala podnětem ke změně tohoto stavu. A právě tento vývoj, přechod sociální demokracie v českých a československých podmínkách z pozice nejsilnější opoziční strany do úlohy strany vládní, tvoří jednu z os této práce.

Druhou osou je vývoj ve straně samotné. Odráží se na něm samozřejmě také uvedená změna v postavení strany v politickém systému, ale zásadní je i vnitřní vývoj strany spojený s převratnými společenskými změnami v poválečném období, radikalizací celé společnosti a především vrstev, které sociálně demokratická strana, jakožto masová stavovská strana v politickém systému především zastupovala tj. zejména dělnické třídy a dalších zaměstnanců.

Práce je rozdělena do tří částí, kde mezníky jsou významné události uvnitř sociálně demokratické strany.

První kapitola je věnována roku 1918. V jeho průběhu, ještě před rozpadem habsburské monarchie, probíhalo definování stanoviska hlavních subjektů české politické scény, vytváření nových, mnohdy překvapivých spojení a postupné vymezování, jak vůči rozpadající se

monarchii tak zejména vůči novému státu. Pro Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou to bylo období nalézání rovnováhy mezi národnostními a sociálními požadavky těch, které zastupovala. Kriteřiem úspěšnosti tohoto procesu bylo postavení, které strana získala v převratových říjnových dnech a které jí zůstalo i v prvním období existence nového státu. Završením tohoto pohnutého období, příležitostí pro zhodnocení minulosti a pro pokus o smířeni protichůdných směrů se stal XII. sjezd strany. Pokusem o analýzu jeho výsledků končí první část práce.

Část druhá zachycuje období roku 1919, které pro nyní již československou sociální demokracii znamenalo na jedné straně posílení a potvrzení jejího postavení jako nejsilnější strany v nově vzniklé republice, zejména na základě výsledků obecních voleb, na straně druhé však znamenalo narůstání vnitřních rozporů a vymezování hlavních směrů uvnitř strany.

Za vyvrcholení tohoto procesu na půdě dosud formálně jednotné sociální demokracie autor pokládá zasedání zastupitelstva strany, které se konalo ve dnech 5. – 6. října 1919, kde byla přijata vzájemně protichůdná usnesení a prohlášení politických zásad, která již i formálně zahájila proces štěpení strany.

Závěrečná třetí kapitola je věnována průběhu vlastního rozkolu československé sociální demokracie, kde se zásadními mezníky staly oba sjezdy označené číslem XIII. tj. sjezd levice v září 1920 a pravice v listopadu téhož roku. Završením se pak stal boj o Lidový dům v Praze a generální stávka. Těmito zásadními událostmi pro vývoj sociální demokracie v Československu i pro další fungování politického systému naší země v meziválečném období končí období začleňování Československé strany sociálně demokratické do politického systému mladého státu i hledání jejího autentického zaměření. Je příznačné, že z pohledu svého postavení i vnitřního vývoje strana prochází hlubokou krizí. Ta však je počátkem a zároveň i podmínkou nového vzestupu.

1. kapitola – Československá sociální demokracie do nové republiky

První, úvodní kapitola je věnována stručnému rozboru vnitřní situace a východisek, se kterými Československá sociálně demokratická strana dělnická vstupovala do nového státu. Není možné a ani účelné pokoušet se zde o podrobnou analýzu teoretických východisek i praktických politických stanovisek strany, které se formovaly prakticky od doby jejího vzniku v r. 1878 a které byly dále neustále, alespoň do počátku světové války, přizpůsobovány vývoji mezinárodního dělnického hnutí. Strana a její programové zaměření se utvářely pod hlubokým a trvalým vlivem vývoje sociálně demokratického myšlení v celé střední Evropě, zejména pak v sousedním Německu, kde bylo nejlépe organizačně podložené a kde měli tradičně rozhodující vliv hlavní teoretici hnutí, počínaje Karlem Marxem a Bedřichem Engelsem. To do jisté míry nahrazovalo vlastní nedostatečné teoretické zdroje. Zároveň tato skutečnost mohla vést u některých českých sociálních demokratů, a to zejména těch, jejichž vzdělání, všeobecný přehled i politická zkušenost jim umožňovaly z těchto ideových zdrojů nejvíce čerpat, k uzavření se do formálně dokonalých formulací abstraktní teorie, navíc budované v podmínkách německého dělnického hnutí, kde nemuselo a ani nemohlo být pocíťováno žádné národnostní ohrožení. Domnívám se, že např. Bohumíra Šmerala je zde možno uvést jako typického představitele tohoto směru.

V průběhu války pak došlo k výrazným posunům v praktické politice strany. Ty se po vzniku republiky staly východiskem k začlenění sociální demokracie do politického systému nového československého státu, ale zároveň obsahovaly zárodky zásadního rozporu mezi jednotlivými vnitrostranickými proudy, které již nebylo, jak ukazuje následující vývoj, možné na půdě sociální demokracie vyřešit.

S prohlubováním odporu k válce, k monarchii a ke všemu německému slábl také vliv teoretických směrů v socialistickém hnutí, které měly svůj původ v německy mluvících oblastech. Naopak stále větší dopad na

myšlení značné části členů strany a jejich sympatizantů měly myšlenky praktické revoluce, která probíhala v Rusku, a to přes mnohá varování o excesech a katastrofálních následcích, které měl její průběh na životní podmínky všech vrstev.

Zároveň se stále jasněji projevovала potřeba řešit problematiku národnostní. A zde je možno konstatovat, že v r. 1918 již v žádném případě neplatí, že by sociální demokracie byla stranou národnostně indiferentní, z čehož byla dříve často obviňována. Na druhé straně její vedoucí činitelé byly z české politické scény asi nejodolnější tomu, aby propadaly laciným nacionalistickým vášním.

Dne 29.1.1918 čelný funkcionář sociální demokracie Antonín Hampl, z titulu přestavitele odborového hnutí, v pražské Typografii předsedal důvěrné poradě představitelů československého a centralistického směru sociální demokracie. Jak ukazuje samo datum, šlo o zásadní jednání těsně po přijetí Tříkrálové deklarace a generální stávce. Závěrem bylo na této poradě dosaženo shody v řešení národnostní otázky potvrzením respektování práva národů na sebeurčení. Ve vztahu k německému obyvatelstvu v českých zemích byla konstatována nutnost dohody s ním, neboť z pohledu fungování budoucího státu nebylo jejich odtržení reálné, zejména z hospodářských ale i strategických důvodů.¹⁾

Od počátku r. 1918 se pro mezinárodní dělnické hnutí, jednotlivé politické strany i další organizace, které vytvářely jeho institucionální základnu stal především postoj k ruské Říjnové revoluci základním východiskem pro směrování v příštím období. Tyto postoje se však nutně vytvářely postupně. Světová válka si vynucovala řešení každodenních problémů, v každé z válčících zemí vystupovaly v tuto dobu do popředí jiné priority, na které musely jednotlivé strany reagovat v souladu se svojí – všeobecně silící - pozicí. Další skutečností, která měla přetrvat i do vzdálenější

¹Srov.: Kárník Z., Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral1. Praha 1996, str. 285 – 287 a Proků P., Politikové a vznik republiky, Praha 1998, str. 110 - 112

budoucnosti, se stala otázka hodnověrnosti zpráv přicházejících z Ruska a tendenčnost v jejich vyhodnocování. Snad právě zde by bylo možné stanovit názorový mezník pro příští štěpení dělnického hnutí. Kdo chtěl z rozporuplných, nejasných a útržkovitých informací vyčíst kladné či záporné stránky událostí v Rusku, vytvářel si stanovisko, které dále předurčovalo jeho postavení na evolučním („pravicovém“ později sociálně demokratickém), či naopak na revolučním („levicovém“, komunistickém) křídle hnutí.

V české sociální demokracii byl tento proces v tomto období roku 1918, které předcházelo vzniku samostatného československého státu, zastíněn stupňujícím se bojem proti cizí nadvládě a očekáváním, že její svržení napomůže k řešení problémů i ryze sociální povahy.

Přesto se však i zde kritérium vztahu k ruské revoluci začalo postupně projevovat. V porovnání se sociálně demokratickými stranami, které představovaly „státní“ národy však s výmluvným zpožděním. Výmluvným tím spíše, že do vypuknutí světové války všechny tyto strany zdůrazňovaly svůj internacionalismus, jako jeden ze základních pilířů své politiky. Dalo by se tedy očekávat, že jejich reakce k tak zásadní události, jakou Říjnová revoluce byla, bude shodná či obdobná.

Obecně věnoval sociálně demokratický tisk, zejména ústřední orgán Právo lidu, stejně jako teoretická revue Akademie i regionální periodika jako kladenská Svoboda či brněnská Rovnost, událostem v Rusku značnou pozornost.²

S jednoznačným pochopením a podporou se zde setkávala mírová iniciativa nové sovětské vlády, odpor vzbuzoval agresivní postup Německa a Rakousko – Uherska při jednáních o uzavření míru v Brestu Litevském.

Nikde v pramenech vycházejících z činnosti Československé strany sociálně demokratické dělnické z tohoto období se však neprosazuje

² Srov.: Galandauer J., Bohumír Šmeral 1914 – 1941, Praha, 1986 str. 154

myšlenka, že příklad ruských bolševiků by byl hodný následování v českých podmínkách.

Československá sociálně demokratická strana dělnická se naopak stále silněji začleňovala do většinového proudu české politiky, který již nepočítal se zachováním Rakouska – Uherska, přinejmenším ne v současné podobě a řešení národnostní otázky se tak stávalo prioritním. Národnostní požadavky se prolínaly se sociálními. Konkrétním výrazem propojení přístupu národnostního se sociálními problémy byl odpor proti vývozu zboží, především základních životních potřeb z českých zemí. Navíc se tato otázka v zoufalé a stále se zhoršující zásobovací situaci habsburské monarchie v r. 1918 stávala klíčovou a všemi bedlivě sledovanou.

Při sestavování Národního výboru československého, což byl další z postupných kroků směřujících k naplnění ideje samostatného českého státu, přijala sociální demokracie klíč, který vycházel z voleb z r. 1911 a nebyl pro ni výhodný. Zároveň připustila obsazení rozhodujících funkcí představiteli jiných stran, když pouze získala místo jednatele, kterým se stal František Soukup. To neodpovídalo aktuálnímu významu strany v české společnosti.

Národní výbor plnil v kritickém období r. 1918 roli národního řídicího centra, vlastně neformální, nevolené vlády. Je možno poznamenat, že již způsob jeho vytvoření a obsazení vedoucích míst je určitým prototypem fungování politického systému v příštím Československu. Vychází z dohody politických stran, které na základě svých vnitřních postupů jmenují své zástupce. Zároveň je však třeba konstatovat, že jiný způsob byl v podmínkách války nereálný.

Za úspěch je možno považovat, že Národní výbor byl ustanoven a jak ukázal průběh událostí v příštím období, byl schopen požadavky na něj kladené plnit přes nejrůznější více či méně oprávněné výtky.

Socialistická rada byla ustanovena jako reakce na podnět, který vyšel z řad národně socialistické strany. Konkrétně její sjezd, který se konal 30. 3. – 1. 4. 1918 vyslovil požadavek na vytvoření jednotné socialistické

strany českých dělníků.³ Vystoupení delegátů sjezdu byla radikální a přibližovala se tehdejšími pozicím československé sociální demokracie i přihlášením se k principu třídního boje a odmítáním spolupráce s „buržoazními stranami“. Sjezd také změnil název strany na Česká strana socialistická. I to mělo symbolizovat zmenšení důrazu v politice této strany na „národní“ a naopak posílení „socialistického“.

Sbližování obou českých socialistických stran v r. 1918 je výrazem posunu v politice každé z nich a demonstuje i vývoj české politiky jako celku. Jde především o samotnou možnost o něčem takovém jako sloučení uvažovat. Národně socialistická strana vznikla původně právě jako zásadní odpůrce sociálně demokratického internacionalismu, když se bezprostředním podnětem stalo „protistátopravní prohlášení“ poslanců československé sociální demokracie při jejich vstupu do předlitavského parlamentu – Říšské rady v r. 1897. Nyní je zajímavé pozorovat, jak vyostření sociálních otázek a potřeba jejich řešení přiblížila národní socialisty k sociálním demokratům. Ti v nich na druhé straně získali oporu pro „nacionalizaci“ své politiky. Obě strany pak, po aktivizaci Národního výboru, potřebovaly vytvořit vlastní platformu, aby se odlišili od ostatních českých politických stran.

Z pohledu jednotlivých směrů v Československé sociálně demokratické straně dělnické je zřejmé, že národními socialisty vyvolaný proces sbližování přivítali zejména představitelé nacionalistického křídla. Jak se však ukázalo na zemské konferenci sociální demokracie dne 17. 2. 1918, která návrh na sloučení obou stran odmítla, nebylo toto stanovisko v sociální demokracii většinové.

Přesto se však podařilo vytvořit základ pro spolupráci, jejímž prvním výsledkem se stala dohoda o zajištění společných oslav 1. května r. 1918.⁴

³ Srov.: Galandauer J., Bohumír Šmeral 1914 – 1941, Praha, 1986, str. 173

⁴ Srov.: Galandauer J., Bohumír Šmeral 1914 – 1941, Praha, 1986, str. 174 a Kárník, Z., Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral, Praha 1996, str.450

Česká strana socialistická oslavovala tento svátek ve své historii vůbec poprvé. Zajímavé je, že se pokusila připojit i státoprávní demokracie, i to, že byla v zájmu zachování dělnického charakteru oslav stranami zastoupenými v Socialistické radě odmítnuta.

Pro analýzu vývoje politiky samotné sociální demokracie v závěrečném období 1. světové války má zásadní význam „Manifest Československé sociálně demokratické strany dělnické českému lidu“⁵, který shrnuje programové prvky, které se staly základem praktické politiky sociální demokracie v bezprostředně poválečném období. Jeho úvod je zaměřen na aktuální, s probíhající válkou související otázky, když varuje před skutečností, že v posledním období opět roste sebevědomí militaristických kruhů Rakouska – Uherska a jejich vliv na vládní politiku. To je v protikladu k předchozímu stanovisku vládních kruhů monarchie, které v obtížné válečné situaci samy hledaly cesty k ukončení vojenského konfliktu a tak původně i nacházely v tomto úsilí i oporu u značné části představitelů sociálně demokratických stran monarchie, včetně československé. Zde manifest vyzývá pracující lid k podpoře takové politiky vůči militaristickým kruhům, „aby úklady odpůrců odzbrojení při mírovém jednání byly znemožněny.“

V další části se manifest zaměřuje na problematiku sebeurčení národů, kterou pokládá za – a to je zřejmě příznačné pro dobu jeho vzniku – stejně významnou, jako otázku války a míru. Navíc je zde zdůrazněna úzká souvislost obou, stejně jako vztah národnostní a „socialistické“ spravedlnosti. Z pohledu dobových konkrétních českých podmínek je zde podtržena skutečnost, že delegáti československé sociální demokracie již v r. 1917 na mezinárodní konferenci sociálně demokratických stran ve švédském Stockholmu ve svém prohlášení vytyčili požadavek sebeurčení svého národa⁶.

⁵ Srov.: Právo lidu, 1. 5. 1918, str. 2

⁶ Srov.: Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 98 - 101

Je skutečností, že právě uvedené prohlášení se stalo východiskem pro politiku československé sociální demokracie, která vyústila v úplný rozchod s habsburskou monarchií, byť v době jeho formulace nebyly pojmy jako „sebeurčení národa“ a „samostatný český stát“ jednoznačně vymezeny a dovedeny do důsledků požadavkem úplné nezávislosti. Nicméně další prameny manifestačního a deklaratorního rázu, které po stockholmské konferenci československá sociálně demokratická strana přijala, se již vždy těmito otázkami zabývají a postupně je i konkretizují, byť je na ně často – a i to je typické – kladen menší důraz než na aktuální problémy spojené s válkou a sociálním postavením těch společenských skupin, které strana zastupovala.

Jak dále uvádí prvomájový manifest, poslanci československé sociální demokracie v říšské radě, deklarovali a rozvíjeli národnostní aspekty ve výše uvedeném duchu také ve svých vystoupeních 30. května 1917 (tedy ještě před stockholmskou konferencí), 6. ledna i 13. dubna 1918.

Z vyznění všech částí věnovaných národnostní otázce vyplývá, že záměrem autorů bylo spíše hovořit o národnostních otázkách v obecné rovině, což také bylo obsahem stockholmského prohlášení, přesto však z celkového vyznění a závěrů vyplývá jednoznačné zaměření na řešení problematiky vlastního tj. českého národa.

Část manifestu, věnovaná národnostní otázce, končí prohlášením o její nezadatelnosti a nutnosti počítat s jejím řešením v nejbližší budoucnosti, a to za cenu jakýchkoliv obětí.

V dalším odstavci dokumentu je zdůrazněno, že přes zdůraznění boje za emancipaci národa tak, jak se stal bezprostředním, československá sociální demokracie bude „se vším důrazem“ trvat na udržení samostatnosti své politiky. Tu chce i nadále provádět především v zájmu hospodářsky slabších tříd. Podstatu své příští politiky definuje takto:

„Jsme – li zajedno i s buržoasnými vrstvami národa v tom, aby český stát byl, dělí nás s táborem buržoasie spor o to, jakým český stát má být. V tomto ohledu nemůžeme mít jiný, než třídně proletářské hledisko.

Společenské zřízení v českém státě musí být upraveno tak, aby odstraněno bylo každé vykořisťování pracovní síly lidmi, aby zabezpečeno bylo každému právo na práci a povinnost k takové užitečné práci jaké je schopen a aby odstraněna byla anarchie ve výrobě, která umožňuje vyráběti méně důležité a často neužitečné zboží na úkor vysoce důležitých životních potřeb. Výroba zboží má být nahrazena výrobou životních potřeb.⁷

Dále manifest postup konkretizuje v bodech:

1. Znárodnění půdy, k němuž je prvním předpokladem vyvlastnění velkých statků.
2. Pronikavý zásah do soukromého vlastnictví průmyslového i finančního kapitálu. Zvláštní důraz je kladen na to, že pokud k požadovaným změnám nedojde, budou náklady na válku v rozhodující míře hrazeny nemajetnými vrstvami. Odmítá proto nedotknutelnost soukromého vlastnictví a uvádí dále:

„Žádáme proto, aby veškerá velkokapitalistická výroba byla přesunuta na kolektivistický základ. ... Z volné výroby a z volného obchodu vzešly anarchie ve výrobě, lichva, konkurence celých států, imperialismus, katastrofa. ... Železnice, doly, všechny kapitalistické velkopodniky, banky prohlašujeme stejně jako soukromé vlastnictví agrární za zralé, aby z vlastnictví soukromého přešly v kolektivní vlastnictví národa.

Specielně pak žádáme s největší rozhodností, aby všechny válečné zisky v plné své výši byly vráceny účelům společnosti...“

Dále je opětovně zdůrazněno, že je nemyslitelné, aby náklady války hradili právě ti, kdož v jejím průběhu byli nuceni nasazovat svůj život a zdraví na frontách a nikoliv ti, kdo se v zázemí věnovali dosahování maximálních zisků a těžili ze zásobovacích a jiných problémů válečného hospodaření. Z porovnání s výše uvedeným

⁷ Právo lidu, č.160, 1.5. 1918, str. 2

prohlášením ve smyslu zachování třídního charakteru sociální demokracie jednoznačně vyplývá ztotožnění nemajetných a vykořisťovaných vrstev s těmi, kdo ve válce prolévají svou krev a naopak k válečným zbohatlíkům řadí vrstvy bohaté. V tomto smyslu bude - a posléze i s přidáním národnostního prvku využívajícího skutečnosti, že absolutně i relativně mezi vrstvami reprezentovanými stranou převládaly „vrstvy nemajetné“ – zaměřena praktická politika sociální demokracie v celém období, kterému je věnována tato práce.

Druhý bod končí zdůrazněním skutečnosti, že pro socializaci společnosti nestačí pouhé vyvlastnění kapitalistů a vytvoření tzv. kapitalismu státního resp. národního. Další nezbytnou podmínkou dle manifestu je získání politické moci pracujícím lidem, který představuje většinu národa.

3. Tento bod navazuje na závěr předchozího. Je věnován otázce zavedení všeobecného a rovného hlasovacího práva pro muže i ženy do všech orgánů samosprávy, zde je zdůrazněn význam samospráv jednotlivých obcí pro život společnosti, a samozřejmě i do zákonodárných sborů.
4. Tato část prvomájového manifestu je věnována nutnosti vytvoření podmínek pro demokratizaci a převzetí výrobních prostředků většinou společností tak „aby lid byl k demokratickým úkonům dosti tělesně i duševně vyspělý a schopný a aby měl možnost tyto své schopnosti uplatnit.“⁸ Podmínky jsou pak specifikovány v následujících bodech:
 - Vybudování důkladného systému národního školství, s důrazem na výuku založenou na principech svobody a pokroku, přičemž má být zaručen bezplatný přístup na školy všech stupňů pro všechny.

⁸ Právo lidu č.160, 1.5. 1918, str. 2

- Zaručení úplné svobody slova, tisku, svobody spolčovací, shromažďovací, náboženského vyznání a všech dalších občanských svobod.
- Odloučení státu a jeho zákonodárství od církve.
- Zákonem zaručená všeobecná osmihodinová pracovní doba a minimální mzda.
- Vybudování systému pojištění dělníků, a to zejména starobního, invalidního, stejně jako vdov a sirotků. Zajištěno má být i pojištění pro případ nezaměstnanosti.

Zde je zajímavé, že jako hranice pro přiznání starobního důchodu tj. „opravňující k požitku renty starobní“ je zde požadováno dosažení 50. let věku. Jako důvod stanovení tohoto, pro odchod do důchodu relativně nízkého věku, udává dopad válečných utrap na zdraví současné generace. Proto také logicky doporučuje do doby pojištění započítávat i dobu od počátku války. Pro pokrytí souvisejících finančních nákladů navrhuje využít zabavené válečné zisky.

- Zavedení péče o válečné invalidy, pozůstalé po padlých a zemřelých vojácích.
- Vytvoření soustavy zdravotní politiky.
- Zřízení mzdových úřadů, zaručení podílu na zisku pro dělníky. V podnicích, které dočasně zůstanou v soukromém vlastnictví, mají být přijaty „konstituce“ tj. stanovy upravující zejména vztahy mezi majiteli, zaměstnanci a státem.

Dále manifest sociální demokracie z 1. května 1918 uvádí, že výše uvedené požadavky je nutné pokládat za minimum toho, co strana bude bezprostředně po ukončení války požadovat.

Následuje ještě poměrně dlouhý proklamativní závěr, kde je opětovně zdůrazňována neslučitelnost třídních zájmů – „Nikde měšťácké strany nepřistoupí na takové řešení otázek, na jakém trvá pracující lid. Kdo by

chtěl mysliti, že agrárníci mohli by dáti dobrovolně souhlas k úpravě otázky agrární vyvlastněním a znárodněním půdy, sloužící k vykořisťování práce jiných lidí, že průmysloví milionáři byli by ochotni dobrovolně provést koaliční svobodu dělnictva, osmihodinovou dobu pracovní, vyvlastnění továren a bank?“⁹

Manifest deklaruje význam dělnictva v poválečných zápasech o charakter společnosti, když tvrdí, že na této společenské třídě bude spočívat jejich hlavní tíha. Poněkud vágně dodává, že výsledky těchto zápasů rozhodnou ne pouze o osvobození proletariátu, ale celé lidské společnosti.

Předpovídá rovněž i vznik nové Internacionály, která nahradí dosavadní – druhou, která v řadě ohledů zklamala. Nová Internacionála by měla mít pochopení pro národnostní problematiku a svéráz svých jednotlivých složek, tedy národních členských stran, a tak spojit dělnictvo ke společnému cíli.

Závěr pak zní: „Po válce socialismus bude určovati osudy Evropy. K dělnickým stranám všech národů už dnes opírá se pozornost celého světa. Nechť naše strana vstoupí do těchto poměrů s takovou silou, takovou odhodlaností, s takovým nadšením, by na čestné frontě světového zápasu splnila vítězně svůj dějinný úkol.“¹⁰

Z pohledu dalšího vývoje programových dokumentů české sociální demokracie, pokud je vůbec můžeme takto nazývat, je možno pokládat prvomájový manifest z r. 1918 za určitý mezník, který se pokusil o vyrovnání s minulostí a zároveň vytyčil základní úkoly strany pro příští období. Nezakrytě zde přitom počítal se zásadními změnami v postavení českého národa i stavu, který strana reprezentovala tj. dělnické třídy. Pokud by měly být jeho závěry shrnuty maximálně stručně, je možno říci, že je zde určen jako nejbližší hlavní úkol získání národní nezávislosti jednorázovou revoluční akcí. Ta se pak stane východiskem pro zahájení procesu změn v sociální oblasti, jejichž základním předpokladem bude

⁹ Právo lidu č.160, 1.5. 1918, str. 2

¹⁰ Právo lidu č.160, 1.5. 1918, str. 3

demokratizace společnosti a využití volených zastupitelských a zákonodárných orgánů.

Rostoucí význam národnostní otázky v politice sociální demokracie vyplývá i z rozboru dalšího dokumentu, který byl také přijatý v jarním období r. 1918. Je jím „Společné stanovisko Československé sociálně demokratické strany dělnické a Německé sociálně demokratické dělnické strany v Rakousku k uspořádání politických a národnostních poměrů v Předlitavsku.¹¹ Je zajímavý i nejasnostmi spojenými se stanovením přesné doby jeho vzniku.¹² Byl výsledkem jednání obou stran, ke kterému zřejmě došlo v průběhu května. V jeho preambuli je uvedeno: „Národnostní smír může být jedině výsledkem svobodného rozvoje všech národních sil. Právo sebeurčení národů může se organicky vyvíjeti jen z demokratické samosprávy v obcích, okresích, krajích a zemích. Toto zdemokratizování všech sborů zastupitelských stvoří teprve základnu pro řešení národnostní otázky.“¹³ Z citace opět vyplývá jaký důraz byl položen na budování demokratických institucí zdola i pro řešení národnostní otázky. Na tento úvod navazuje souvisejících pět požadavků, které je možno stručně shrnout následovně:

- Zavedení všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva do sněmu.
- Odmítnutí současné existence úřednických, shora jmenovaných krajských vlád a krajských zastupitelstev bez rozsáhlejších pravomocí. Naopak, krajské vlády mají být zastupitelstvům podřízeny.
- Řešení otázky úředního jazyka a národnostního obsazování úřadů tak, aby občané mohli řešit právní otázky ve svém jazyce.

¹¹ Srov.: Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 120 – 122 a Kárník, Z., Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral, Praha 1996, str. 389

¹² Kárník, Z., Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral, Praha 1996, str. 390, poznámka 1. pod čarou

¹³ Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 120

- Zajištění výše uvedeného v praxi, zejména zřízení zvláštního úřednického statutu českého a německého pro smíšená území.
- Zaručení svobody přihlášení se k určité národnosti za účelem objektivního zjištění jejich podílu na obyvatelstvu dané oblasti.

Pro vystižení chronologického vývoje událostí r. 1918 je vhodné navázat na formální ustanovení Socialistické rady, ke kterému došlo 6. 9. 1918, kdy byly přijaty Zásady její činnosti. Tak byl završen proces, který byl zahájen ve formě vzájemných jednání na jaře téhož roku. Socialistická rada byla složena ze zástupců obou zúčastněných politických stran, československou sociální demokracii zastupovali A. Němec, G. Habrman, F. Soukup, J. Stivín, F. Tomášek a B. Šmeral.¹⁴ Přijaté Zásady¹⁵ zdůrazňují mimořádnou závažnost právě probíhajících událostí, kdy vrcholí zápas o samostatný československý stát, ale existují i reálné možnosti přeměny společenského řádu v nový, socialistický, ke kterému se obě strany programově hlásí. Vyjadřují svůj zájem na dosažení jednoty všech českých socialistických stran s tím, že společný postup v rámci Socialistické rady je jen předstupněm tohoto konečného cíle.

Jako jeden z hlavních aktuálních úkolů je vytyčeno pokračování v jednání s další socialistickou stranou, tj. s Českou stranou sociálně demokratickou (centralistickou). Tato strana vznikla v r. 1911 odštěpením od sociální demokracie, když zcela odmítla její tehdejší politiku jako příliš nacionalistickou.

Dále Zásady uvádějí, že „Socialistické radě, jakožto výkonnému orgánu obou sdružených stran, náleží jednat a činiti usnesení o všech společných otázkách a akcích, dotýkajících se společných záležitostí sociálních, hospodářských, vnitropolitických i socialistických projevů mezinárodních a všech záležitostí ostatních, na nichž se obě dvě strany shodnou. Ze společného jednání a usnášení vylučují se jedině ty

¹⁴ Galandauer J., Bohumír Šmeral 1914 – 1941, Praha, 1986, str. 175

¹⁵ Srov.: Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 124 – 125

záležitosti, proti nimž se vysloví nejméně tři členové jedné strany.“¹⁶
Z citátu vyplývá, že vedení obou stran v daném období skutečně počítalo s možností úplného a urychleného sloučení, aby – jak uvádí v závěru dokumentu, byl naplněn konečný cíl: „...dojít k sjednocení všeho socialistického proletariátu českého a dosíci významu a moci, jaká přísluší socialismu českému v národě českém i v Internacionále, v době přítomné i budoucí, v samostatném státě českém i ve svazu svobodných a demokratických národů celého světa.“¹⁷

Ustanovení a výsledky činnosti Socialistické rady byly a jsou různě interpretovány, což vychází ze skutečnosti, že byla autonomním orgánem socialistických stran v rámci širšího národního hnutí, které zastřešoval Národní výbor. Vyvrcholením její činnosti v období světové války a ukázkou začlenění do české politiky jsou události 14. října r. 1918.

Protestní akce proti vývozu potravin z českých zemí se totiž konala na základě výzvy, se kterou se na socialistické strany obrátil jménem Národního výboru A. Švehla 9. 10. 1918.

14. 10. 1918 proběhla úspěšná generální stávka, která podstatně omezila vývoz základních potravin z českých zemí. Překvapením pro vedení Národního výboru i pro většinu představitelů obou hlavních socialistických stran se však stal radikalismus, se kterým byla vyhlášována československá republika i skutečnost, že byla vyhlášována často jako republika socialistická. Známým důsledkem bylo odstoupení B. Šmerala, který byl zřejmě neprávem označen za hlavního původce uvedeného radikalismu ze Socialistické rady a jeho stažení z politiky na nejbližší období vůbec.¹⁸

¹⁶ Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 124

¹⁷ Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 125

¹⁸ Srov.: Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 127, Galandauer J., Bohumír Šmeral 1914 – 1941, Praha, 1986, str. 177 - 183, Kárník, Z., Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeral, Praha 1996, str. 480 - 502

Zlomovým bodem je vznik samostatné Československé republiky v říjnu roku 1918. Tak jako u naprosté většiny mezníků v historii – nebo lépe řečeno ve zpracování historické látky – je i tento nutně umělý. Vývoj v prvním období existence samostatného československého státu nutně navazoval ve všech oblastech na období předchozí. Lze říci, že základními vlivy byla na jedné straně určitá kontinuita s vývojem Rakouska-Uherska, návaznost na jeho struktury sociální, hospodářské, správní, politické i právní. Na straně druhé právě skončená první světová válka všemi předchozími jistotami zásadně otřásla a její dopady na život společnosti a zejména na jednotlivce, jejich osudy, společenské vazby a individuální zkušenosti položily základy silně prožívaných prvků diskontinuity.

Podobně významnými změnami jako celá česká a československá společnost procházela i Československá sociálně demokratická strana dělnická, její postavení v politickém systému nového státu a především její vlastní vnitřní vývoj.

Strana samotná vstupovala do nového státu jako subjekt, který ke vzniku republiky výrazně přispěl a zároveň byl tento jeho přínos výsledkem dlouhého a složitého vývoje různých názorových proudů uvnitř sociální demokracie. Tento vývoj představuje jeden z projevů hlubokých rozporů uvnitř strany, které se měly zakrátko plně projevit. Dalším, byť s předchozím úzce souvisejícím vnitrostranickým problémem, bylo zaujetí stanoviska k nově se konstituujícímu státu, nalezení odpovídajícího místa této masové politické strany, které by uspokojovalo představy a ambice jejího vedení, členstva i voličské základny. Historická zkušenost ukázala, že představy v rámci jednotlivých uvedených skupin i mezi nimi navzájem byly natolik odlišné, že najít řešení na půdě stávající sociálně demokratické strany se ukázalo nemožným a jejich vývoj se stal jednou z charakteristik levicového spektra československé meziválečné politiky.

Konkrétní politické projevy sociální demokracie (tehdy ještě „českoslovanské“) v období rozpadu rakousko-uherské monarchie a

v počátcích existence Československé republiky ukazují, že rozhodující slovo při definování politiky strany získalo národně orientované křídlo, reprezentované politiky jako Gustav Habrman, Rudolf Bechyně, František Soukup a další. Charakteristická je také úzká spolupráce v tomto období se druhou českou socialistickou stranou, s národními socialisty, u kterých byl národnostní prvek od samotného počátku jejich existence základním programovým východiskem a přes četné změny i součástí názvu strany, než byl nahrazen, byť prozatím, slovem Československá strana socialistická.

Zástupci národně orientovaného křídla sociální demokracie byli jejími nejviditelnějšími představiteli v převratových dnech října roku 1918, a to na domácí půdě zejména v osobě Františka Soukupa, který se stal jednatelem Národního výboru československého a jedním z „mužů 28. října“. Gustav Habrman byl v tomto kritickém období členem delegace Národního výboru v Ženevě.

Zásadní úlohu politického zpravodaje a spojky ve Vídni hrál v převratových dnech roku 1918 poslanec Říšského sněmu Vlastimil Tusar, další představitel národnostně orientovaného křídla strany, byť se k tomuto postoji poměrně dlouho propracovával.

Po vzniku samostatné ČSR bylo respektováno rozdělení politických sil dané parlamentními volbami v r. 1911, které – jak bylo již uvedeno výše – pro sociální demokracii nebylo výhodné. Na základě tzv. „Švehlova klíče“ byl Národní výbor přetvořen v revoluční Národní shromáždění, které dne 14.11.1918 aklamací zvolilo první československou vládu všenárodní koalice v čele s představitelem domácího odboje z doby 1. světové války a Strany státoprávně demokratické Karlem Kramářem, ve které nejdůležitější ministerstva získali představitelé agrární strany. Z 18 členů byli 4 agráři, 3 národní demokraté, včetně předsedy, 3 národní socialisté a 3 sociální demokraté. Samozřejmě, že vláda nového státu, navíc těsně po skončení dosud nejničivější války ve světových dějinách - a co je možná ze zde sledovaného pohledu nejpodstatnější – války, která se

svými účinky zdaleka neomezovala pouze na vojáky v poli, nemohla mít od počátku jasný program. Nutně se musela soustředit na vnitřní i mezinárodní upevnění nové Československé republiky. Jak bude uvedeno níže, obtížným úkolem bude i zajištění základního pořádku, a to i v národnostně homogenních českých oblastech

Pojem „všenárodní“ koalice zdůrazňoval skutečnost, že vláda byla založena na myšlence spolupráce všech českých a slovenských politických sil. Na základě předchozího vývoje v období světové války stálo na pozicích nového státu i vedení sociální demokracie. Svoji vůli v dané chvíli postupovat společně s ostatními politickými stranami potvrdili představitelé sociální demokracie již dva dny před výše zmíněným historickým zasedáním revolučního národního shromáždění ve společném prohlášení s národními socialisty při zakládání Socialistického bloku.

Dne 2. 11. 1918 bylo zastupitelstvem ČSDSD ve formě rezoluce přijato stanovisko k rozpadu Rakousko-Uherska a k vyhlášení československého státu, které bylo reakcí na referát R. Bechyně. Zdůrazňovalo se v něm „nadšené uspokojení“ z rozpadu bývalé monarchie. Strana se zde hlásí ke svému podílu na této historické události a vyzývá své představitele, členy i příznivce aby se podíleli na budování nového státu a aby v tomto procesu podporovali především prohlubování funkce demokratických institutů. Pozornost je věnována především tomu, aby nově přijímané volební řády do zákonodárných i zastupitelských sborů jako naprostou samozřejmost respektovaly zásady rovného, přímého a všeobecného hlasovacího práva, pro muže i ženy. Již zde byl zdůrazněn význam respektování volebního práva menšin. Rezoluce dále vyzývá ke svolání Národního shromáždění a vytvoření prozatímní vlády. Zvláštní pozornost je věnována sestavování okresních Národních výborů, jejichž složení má odpovídat mocenským poměrům tj. „ ... aby všude došel výrazu ten fakt, že socialistické strany tvoří v národě většinu.“ Odmítá dosavadní privilegovaná obecní a okresní zastupitelstvaⁱ

Na stejném zasedání byl sekretářem strany (a brzy prvním předsedou tehdy ještě jednokomorového Národního shromáždění) Františkem Tomáškem přednesen referát o odloženém XII. sjezdu strany, který se měl původně konat ve dnech 28. A 29. 9. 1918, nebyl však vzhledem k válečné situaci v tomto termínu uskutečněn. Zastupitelstvo strany uložilo výkonnému výboru jej uskutečnit v nejbližší možné době¹⁹.

Ve stejný den tj. 2. 11. 1918 otiskuje Právo lidu článek „Plzeňské dělnictvo a český stát“ s podtitulkem „Minimální požadavky důvěrenského sboru Škodových závodů a Spojených strojírén v Plzni „²⁰.

Je zde citováno prohlášení, které bylo přijato důvěrníky dělnictva Škodových závodů a Spojených strojírén v Plzni dne 29.10.1918. Začíná konstatováním, že nastává období mimořádné dějinné příležitosti, kdy dělnictvo může klást „dalekosáhlé požadavky socialistické a demokratické“ a předpokládal jejich splnění.

Další bod zdůrazňuje oslabení moci militarismu a byrokratismu, které nebudou schopny proti výše uvedeným požadavkům vystoupit.

Dělnictvo je – jak tvrdí další, třetí odstavec na uvedenou situaci připraveno a očekávalo ji – „Ono trpělivě snášelo otrocký stav po celá čtyři léta války, poněvadž pevně věřilo, že hodina jeho osvobození udeří“.

Dále je uvedena teze ilustrující pevnou víru v platnost zákonitostí historického vývoje:

„Válka končí tak, jak skončit musila: starý řád světový se hroutí a na jeho troskách roste svoboda národů a spravedlivé vyrovnání mezi národy, jež bude žítí trvale na věky.

Dělnická třída v této válce obětovala všechno, aby idea sebeurčení národů byla uskutečněna, v tom přesvědčení, že tím budou vytvořeny všechny nutné podmínky pro boje sociální, společné proletariátu celého světa.

¹⁹ Srov.: Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 127

²⁰ Právo lidu, 2. 11. 1918, str. 3

Nebude více sporů a třenic národnostních, jež bránily, aby vyrůst mohlo ono zdravé třídní uvědomění mas, jež je nejspolehlivějším podkladem mezinárodního společenství a jednotného postupu proletariátu“.

Dále prohlášení apeluje na představitele dělnického hnutí, aby nepochybovali o vhodnosti doby pro uskutečnění daných požadavků. Opětovně je zdůrazňována jednota „základních požadavků socialismu a demokracie“.

Je uvedeno, že postupně jako začínají být uskutečňovány myšlenky národní spravedlnosti, tak musí být pozornost věnována i otázkám sociálním. Autoři zdůrazňují, že je úkolem dělnické třídy dbát o minimalizaci obětí následujících střetnutí, které pokládají za nezbytné. I z tohoto hlediska pokládají danou chvíli za nejvhodnější vzhledem ke skutečnosti, že jsou protivníci válkou a následnými změnami zásadně oslabeni.

Významným mezníkem ve vývoji sociální demokracie, ale i československé – přesněji a reálněji v daném období spíše české politické scény se tak stal XII. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, který se konal na sklonku roku 1918, 27. – 30. prosince, v Reprezentačním domě, v Praze I. Samotný fakt jeho konání prakticky bezprostředně po vzniku nového státu je, spolu s jeho obsahovou náplní, zaměřenou na vyrovnání se s minulostí, zejména s postoji vedení strany i částí jejího členstva v prvním období války a zároveň na snahu vymezit politiku strany pro nejbližší období specifických poválečných mezinárodních, vnitrostátních i vnitrostranických podmínek, výrazem snahy o jasné definování nových možností a cílů. Je zároveň důkazem možné akceschopnosti strany, snahy o semknutí se v historickém okamžiku, kdy se stávala rozhodující silou na politickém kolbišti a kdy si její vedoucí představitelé uvědomovali význam jejího postavení, jakožto představitelky právě těch vrstev obyvatelstva, které byly předchozími událostmi nejvíce radikalizovány, pro další vývoj státu. Jak potvrdil následující historický vývoj, řada zákonů, zásad, zvyklostí a postupů, které

se prosadily v těsně popřevratové době, opravdu ovlivňovala nejenom vlastní politickou scénu nového Československa, ale i jeho společenský život v plném rozsahu v období přinejmenším příštích dvaceti let a bylo by jistě zajímavé analyzovat, do jaké míry se projevuje v našem národním historickém, politickém i společenském povědomí dodnes. Jen namátkou je možno uvést antiklerikalismus, odpor k elitářství a s ním zřejmě související tendence k rovnostářství, specifické projevy nacionalismu apod. Je ovšem otázkou, do jaké míry se zde odrazily vlivy z období předcházejícího, tj. života v Rakousku – Uhersku, či následujícího – vývoj v období 1. republiky, mnichovské trauma a následující 2. Republika, okupace, osvobození atd. Tyto úvahy však již přesahují rozsah této práce, byť jejich odraz v našem vědomí má nepochybně i na hodnocení minulosti podstatný vliv.

Tato situace se odrazila i na XII. sjezdu ČSDSD, který se konal v prosinci roku 1918 i na následném vývoji uvnitř této politické strany.

XII. sjezd ČSDSD je jedním z mezníků vývoje české sociální demokracie. Byla zde řešena otázka zásadního vztahu této vlivné strany k nové republice. Zároveň – a i s ohledem na řešení právě uvedené otázky – se zde plně projeví tendence, které o několik let později vedly ke stranickému rozkolu. Záměnou jediného písmene byl také na tomto sjezdu přijat nový název Československá strana sociálně demokratická dělnická, místo dosavadního „Československá...“.

Pro připomenutí atmosféry doby, ve které se XII. sjezd konal a zejména skutečnosti, že nebyla naplněna pouze nadšením z právě naplněných národnostních požadavků českého národa, je vhodné zde uvést některé myšlenky z dobového stranického tisku.

Redakční úvodník Práva lidu ²¹ s názvem „Po třiceti letech“ je věnován třicátému výročí konání hainfeldského sjezdu s důrazem na na něm vytyčeném požadavku osmihodinové pracovní doby. Konstatuje, že právě přichází doba jeho praktického naplnění, a to jak v podmínkách nové

²¹ Práva lidu, 18. 12. 1918, č. 793, strana 1

Československé republiky, tak i celé řady dalších států. Dosud platil rakouský živnostenský řád z roku 1885, který ve svém paragrafu 96a) pro tovární dělníky stanovil 11 hodinovou pracovní dobu. Uvádí zde země, kde je již 8 hodinová pracovní doba zavedena. Je zajímavé, že přesně rozlišuje státy, kde byla takto délka pracovní doby stanovena jako výsledek revolučního hnutí spojeného s právě skončenou válkou, jako Finsko, Rusko, Rakousko a země, kde byla zavedena již v předchozím období s tím, že v tomto případě bylo obvykle toto opatření omezeno pouze na některá odvětví, jako například hornictví, případně státní podniky a podobně. Zde jsou jako příklady uvedeny Francie, Holandsko, Švýcarsko, Anglie, USA, Austrálie, ale i Uruguay.

Úvodník dále zdůrazňuje právě skutečnost, že v československých podmínkách má být 8 hodinová pracovní doba všeobecná, pro všechny zaměstnance (přesněji „pro veškeré dělnictvo, necht' již duševně nebo tělesně pracující, v dílnách nebo kancelářích, v městech nebo na venkově“). Zároveň je zde zdůrazněn význam racionalizačních opatření, která mají umožnit nově stanovenou pracovní dobu optimálně využít. Je zde podržena i nutnost zvýšit produktivitu práce v rámci národního hospodářství („zvýšit i zdokonalit výrobnost našich podniků“).

Je možno zde doplnit, že právě následující den po uveřejnění výše zmíněného úvodníku tj. 19. 12. 1918 se konala 11. schůze národního shromáždění, která příslušný zákon schválila.

Stručně a jasně lze shrnout podstatné body připravovaného sjezdového jednání na základě úvodníku Josef Stivína „Rudý prapor zavlaže“, ²² kde za klíčovou pokládá diskuzi o třech otázkách:

- další postup strany v nové situaci,
- vyvlastnění výrobních prostředků v zemědělství a velkopřůmyslu,
- sjednocení českých socialistických stran a jejich poměr k socialistické internacionále.

²² Právo lidu, 25.12.1918, č. 293, strana 1

Další redakční úvodník Práva lidu „Rozprava o politice naší strany za války“²³ již svým názvem jasně ukazuje svůj obsah a zaměření na hodnocení střetu dvou směrů v politice strany během 1. světové války.

Zásadním pramenem věnovaným otázkám politiky Československé sociálně demokratické strany dělnické a jejího vedení v průběhu 1. světové války a k vývoji postoje jejích představitelů je „Rozprava o politice naší strany za války“²⁴.

Základem bylo obšírné vystoupení Bohumíra Šmerala a s ním polemizujícího Luďka Pika. Nosnou myšlenkou je uspokojujivé konstatování, že po bouřlivém dialogu došlo ke vzájemnému usmíření obou osobností. V této souvislosti cituje ze Šmeralova vystoupení „... z přesvědčení a oddaností stojím na půdě státní samostatnosti osvobozeného národa, na půdě české republiky ...“²⁵.

Dále Bohumír Šmeral zdůrazňuje, že respektuje skutečnost probíhajících mírových jednání a že koncipuje své vystoupení úmyslně tak, aby v žádném případě nekomplikovalo uzavření mírových smluv. Pokračuje „...řeč moje jest záměrem taktiky, pro kterou rozhodli jsme se a podle které jsme jednali po prvá tři léta světové války, taktiky, za kterou nesu zodpovědnost dnes před vámi, ale současně ponesu vždy před dějinami ...“²⁶

V této souvislosti zaměřuje Šmeral své další vystoupení na nejkontroverznější otázky. Odmítá útoky na svou osobní čest, respektive požaduje důkazy o své osobní vině.

Zajímavý a výmluvný je Šmeralův rozbor taktiky, kterou se strana pod jeho vedením řídila, když uvádí: „ ... Byla to taktika vědomé opatrnosti, vědomého oportunistu skládala se ze dvou na sebe položených vrstev. Základní vrstvou toho co na našem vystupování hned od počátku války bylo málo populární, čímž sráželi jsme se s běžným veřejným

²³ Právo lidu, 28.12.1918, č. 301, strana 1

²⁴ Právo lidu, 28.12.1918, č. 301, strana 1

²⁵ Právo lidu, 28.12.1918, č. 301, strana 1

²⁶ Právo lidu, 28.12.1918, č. 301, strana 1

míněním, byla hlediska, která – jsem povinen otevřeně to přiznat – byla skutečným našim názorem, našim tehdejším politickým přesvědčením. Na tento názor postavili jsme pak svým jednáním vrstvu druhou, která už nebyla našim přesvědčením, nýbrž úskokem, podvodem, klamem, lstí proti rozběsněné přesile válku vedoucího militaristického státu“²⁷

Přistupuje k rozboru jednotlivých prvků výše uvedené „základní vrstvy“:

- vedení sociální demokracie nepokládalo národnostní princip za základní z hlediska státotvorného,
- vznik a vývoj války byl posuzován i z hlediska socialistického a mírového.

Zdůrazňuje, že tento přístup byl plně v souladu s předválečnou politikou strany a zejména vycházel i z usnesení přijatých v období zvyšujícího se válečného nebezpečí, zejména usnesení XI. Sjezdu konaného v roce 1913.

K prvkům „druhé vrstvy“ Bohumír Šmeral počítá:

- méně optimistické vnímání vývoje válečné situace vedením strany v porovnání s veřejným míněním, což již tehdy bylo vytýkáno jako nedostatek vlastenectví. Na základě znalostí a rozborů vnitřních situací válčících stran, zejména síla Německa a vnitřní slabost Ruska, strana očekávala dlouhou válku s nejasným koncem a tedy i s nutností počítat s „linií zpátečnického ústupu pro případ prohry“. O příznivém výsledku války rozhodl až tři roky po jejím počátku vstup USA.
- v případě jednoznačně protiválečného vystoupení by byl ohrožen jak český národ, tak i strana.

Luděk Pik ve svém vystoupení²⁸ zdůraznil význam právě konaného sjezdu a aktuální požadavek, „ ... aby strana se zřetelem na své poslání vyšla z tohoto sjezdu pevná a zkonsolidována a byla schopna provést

²⁷ Právo lidu, 28.12.1918, č. 301, strana 2

²⁸ Právo lidu, 28.12.1918, č. 301, strana 3

úkol, který jí určily dějiny.“ Za mimořádně závažnou otázku postavenou před XII. sjezdem je dle Ludka Pika aktuální otázka sjednocení českých socialistických stran, jehož samozřejmou výchozí podmínkou je jednota samotné Československé sociálně demokratické strany dělnické.

Dále vystupuje jako představitel z pohledu vedení strany opozičního směru v období světové války a jako takový obhajuje jeho stanovisko vůči předneseným argumentům Bohumíra Šmerala. Zdůrazňuje zásadu objektivitu a fakt, že nikdy neměl pochyby o Šmeralově osobní čestnosti. Konstatuje, že:

- sociální demokracie objektivně neměla prostor pro aktivní odpor proti válce,
- ohrožena nebyla pouze strana, či český proletariát, ale celý český národ,
- jedině správnou cestou byl pozitivní přístup k válce a ke státu, který ji vedl.

Tuto část končí slovy: „ ... v tomto ohledu nebylo žádného jiného východiska, nežli podřídit se tlaku mocenských poměrů.“

K vystoupení Bohumíra Šmerala dále uvádí, že „ ... je neslučitelné, aby zde byla jediná fronta cílevědomé politiky oportunistické a na druhé straně politika lsti ...“.²⁹

Po konstatování, že opravdu nebylo možné v prvním období války provádět vedením strany politiku zásadně odlišnou od té, kterou reálně provádělo však zdůrazňuje jako zásadní chybu tu skutečnost, že oportunistická politika vůči Rakousku-Uhersku byla českou sociální demokracií vedena příliš dlouho, a to i v období, kdy již byla zjevně v rozporu s ideou národa i socialismu.

Usnesení sjezdu o politice strany za války na základě obou zásadních vystoupení i následné diskuze konstatuje:³⁰ „ O jednotlivých prostředcích

²⁹ Právo lidu, 28. 12. 1918, č. 301, strana 3

³⁰ Právo lidu, 29. 12. 1918, č. 303, strana 1

... boje a o účelnosti toho, neb onoho projevu mohou se názory různiti, ale rozhodujícím měřítkem pro toto jednání jest přesvědčení, že vedoucí myšlenkou soudruhů těchto nebylo nic jiného, nežli poctivá snaha, zachovati stranu a převésti ji a s ní celý národ bez zbytečných obětí na životech a statcích až do doby, kdy moc militarismu se bude hroutiti...“.

Ve druhém období války „ ... označením na venek vystoupením soudruhů, kteří v pokračování v dosavadní taktice spatřovali nebezpečí pro budoucnost strany a viděli, že straně nastaly tři nové velké úkoly: Naplniti všechny rozprchlé neb válkou duševně rozvrácené činitele ve straně novou důvěrou ve hnutí, pracovati o sraz všech dělnických a socialistických sil v národě v jednotný šik a seřaditi všechno v národě v boji za společný cíl přítomné chvíle: dobíti plné svobody samostatné republiky československé.

Padla-li zde prudší slova kritiky, vyplynula jen z tíhy obav o zájem strany a všeho československého proletariátu a z poctivé snahy, aby se nestalo nic, čím by věc samostatnosti národa mohla utrpěti jakoukoli úhonnou.“

Luděk Pik ve svých závěrečných slovech ³¹ opakuje, že podstatné pro budoucí vývoj je dosažení jednoty strany po střetu dvou vymezených proudů.

Říká že „soudr. Zápotocký prohlásil, že opozice podlehla sugesci chvály a že stupňovala silácké výkony opoziční jen pro osobní zálibu; to je příliš malicherný důvod než aby bylo třeba naň odpovídat.“³²

Dále konstatuje, že boj strany jako představitelky „proletářské třídy“ musel brát v úvahu i zájmy národa jako celku a odmítá v této souvislosti možná nařčení z nacionalismu.

Hlásí se k pojmu Internacionála s tím, že i takzvaná opozice v Československé sociálně demokratické straně dělnické si je vědoma svých závazků k proletariátu jiných národností, stejně jako k pojmu republika, když konstatuje, že její existence je i výsledkem boje

³¹ Právo lidu, 29.12.1918, č. 303, strana 2

³² Právo lidu, 29.12.1918, č. 303, strana 2

proletariátu a jeho strany a musí dostat takový ráz, který si přeje většina národa – nový sociální vycházející ze zrušení kapitalistického systému.

Oceňuje úlohu čs. legií při vzniku státu a v této souvislosti uvádí, že zhruba 30% jejich příslušníků bylo sociálními demokraty. Vysvětluje zde i příčiny jejich střetnutí s ruskými bolševiky.

Bohumír Šmeral ve svém závěrečném slově rovněž vyzývá k jednotě strany a k rozhodování na základě věcných hledisek. Říká však ³³: „ ... s tím nutno počítati, že síly pracujících mas vynořují se nyní na povrch v tak závratné ohromnosti, že ovládnutí jejich přival nebude více možno v rámci starých představ pouhých sociálních reforem. Princip soukromého vlastnictví musí býti prolomen, ať chceme nebo nechceme, jsme hnáni řešiti sociální otázku ve smyslu socialistickém. V tom je také problém udržení naší republiky.“ která „ ...jest přirozenou základnou pro náš sociální třídní zápas ... Naše strana, jako strana dosud vysloveně dělnická jest nejsilnější, dlouholetými tradicemi nejvyškolenější organizací českého pracujícího lidu. Ona jediná má moc při budování našeho státního života překonati tlak buržoazních jednostranností, pouze ona má moc dát české samostatnosti a české republice správnou radu, aby velké sociální proudy nejbližší budoucnosti mohly býti ovládnuty, a aby věc proletariátu, v dalších důsledcích však také věc republiky, netrpěla.“

Smířlivý tón, který se na XII. sjezdu podařilo nastolit je patrný i z přijaté rezoluce, která stručně konstatuje, že nebyly nalezeny důvody k pochybnostem o osobní čestnosti B. Šmerala a konstatuje, že tedy nejsou důvody k přijetí jím nabízené rezignace na funkce v Národním shromáždění a v redakci Práva lidu ³⁴.

Zásadním usnesením sjezdu je materiál „Úkoly strany v Československé republice“. Již z jeho úvodu, který vyzývá k plnění nejdůležitějšího úkolu doby, za který jednoznačně pokládá upevnění republiky a předpokládá, že i „měšťácké strany“ budou bez nátlaku spolupracovat na provádění

³³ Právo lidu, 29.12.1918, č. 303, strana 2

³⁴ Srov. Prokeš, str. 129 a Galandauer, J., Bohumír Šmeral 1914 - 1941, Praha, 1986. str. 217 - 222

sociálních reforem vyplývá, že při jeho koncipování měli převahu představitelé umírněného proudu ve straně. Dále jsou zde vytipovány požadavky, které se staly, resp. zůstaly i z předchozího období, základem sociálně demokratické politiky. Jde zejména o demokratizaci společnosti, zavedení miličnického vojenského systému i zrušení z doby války přetrvávajících výjimečných opatření. Požaduje urychlené zahájení přípravných prací na nové ústavě a přípravu voleb do zastupitelských a zákonodárných orgánů všech stupňů, zajištění odluky církve od státu. V části věnované hospodářské politice zdůrazňuje zásadu „zspolečnění výrobních prostředků a socializace výroby, zabezpečení práva a povinnosti k práci, jakož i řádnou distribuci výrobků“³⁵.

Nejaktuálnější požadavky byly následující a byly detailněji rozebrány v dalším sjezdovém materiálu – Příští úkoly dělnictva v Československé republice³⁶:

- zestátnění velkostatků, dolů a velkých průmyslových podniků,
- zdanění nepřiměřených válečných zisků,
- opatření proti spekulaci se základními životními potřebami („proti lichvě s potřebami životními“).

Závěr tvoří výzva k jednotě dělnické třídy tak, aby byla schopna vystoupit, pokud by v rozporu s očekáváními sjezdu její požadavky nebyly pokojnou cestou plněny.

Různorodost názorů, které se v době konání XII. sjezdu v sociální demokracii střetávaly, pomáhá ilustrovat několik vystoupení, které zazněly v diskusi a které zůstaly ve stínu výše rozebíraného zásadního střetnutí.

Zajímavé je zejména vystoupení Františka Modráčka, který byl sjezdovým zpravodajem k bodu „Vyvlastnění velkostatků, dolů a podniků

³⁵ Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 129

³⁶ Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 130

průmyslových“³⁷, a to ta jeho část, kterou věnuje zkušenostem ruské revoluce:

„Myslím, že máme případ odstrašující na Rusku. Nebudu polemizovat, jestli to nebo ono co se píše o Rusku v našich novinách, je vybájeno. Vidíme však, že celá říše ruská je v rozvratu, rozkladu, ve strašných poměrech hospodářských, že je to společnost ne vzkvétající, ale upadající a že tam je rozpoutána občanská válka, válka, v níž žaláře naplněny jsou nejen buržoasií, nýbrž především socialisty Budu citovat klasického svědka, účastníka ruské revoluce, Maxima Gorkého: „Revoluce se prohloubila. Bezuzdná demagogie lidí, kteří revoluci „prohloubili“, přináší své ovoce, jež je zhoubné pro uvědomělé zástupce sociálních zájmů dělnické třídy. V továrnách a dílnách začíná již velký boj mezi neučenými a kvalifikovanými dělníky. Revoluce se prohloubila, k větší slávě lidí, kteří na živoucím těle dělnictva postavili své experimenty. Dělníci však, kteří pochopili tragiku okamžiku, jsou naplněni největší starostí o revoluci. „Bojím se,“ píše jeden z nich, „že není daleký den, že člověk, jež nenalezl žádné uspokojení v bolševizmu, ztratí každou víru v lepší budoucnost a socialism a obrátí svůj pohled do temné minulosti a k anarchistům. Potom však boj za osvobození národů bude nemožným. Myslím, že musí k tomu dojít, že bolševism nesplní naděje neuvědomělých mas a nevím, jak my, kteří se nalézáme uprostřed těchto mas, uchráníme víru v socialismus a lepší život na zemi před zhasnutím.“ ... „Postavení některých uvědomělých dělníků uprostřed poblázněných mas je postavením člověka, který se cítí cizím mezi vlastními bratry,“ sděluje jiný. Nemám žádného důvodu – praví Gorkij - se radovat: Proletariát nezvítězil.“³⁸

F. Modráček použil pro podporu svého přesvědčení argumentace vycházející ze situace v revolučním Rusku, charakteristickou pro tu část sociální demokracie, která byla nazvána pravicí, a která vycházela z přesvědčení o jednotě socialismu a demokracie. Zdůrazňoval, že nezbytnou základnou pro budování socialismu je nejširší podpora

³⁷ Srov.: Právo lidu 1. 1. 1919, str. 3

³⁸ Právo lidu 1. 1. 1919, str.3

veřejného mínění. Bez této základní podmínky nelze „tuto přirozenou zásadu, ten zákon přírody porušit, přeskočit“ a přitom nepoškodit samotnou dělnickou třídu. Varuje v této souvislosti před unáhlenou akcí a zejména takovou, která by se uskutečnila pouze z vůle menšiny společnosti, která by se neopírala o volbu provedenou v souladu s ústavními zásadami.

F. Modráček polemizuje s tvrzeními, která se ozvala v debatě před jeho vystoupením a která – z pozic tzv. levice útočí na československou republiku jako na něco, co není v souladu s dělnickými zájmy. Zdůrazňuje naopak, že samu existenci této republiky pokládá za první stupeň socialismu. Varuje, že pokud bude tento stupeň, tj samostatný stát zničen, nebude možno postoupit k vyššímu tj. socialistickému zřízení.

Pokračuje ve svém výkladu odvoláním na již ukončenou polemiku o politice strany za války. I když se v zásadě se smírným vyzněním sjezdu v této záležitosti ztotožňuje, je přece jenom ze zdůrazňování skutečnosti, že politiku, která dle jeho mínění přesahovala nutnou míru umírněnosti vůči habsburské monarchii, za ideální nepovažoval, stejně jako řada dalších delegátů.

Podtrhuje však, že právě proto, že sociální demokracie byla ochotna provádět umírněnou politiku vůči státu, se kterým se český národ ani česká dělnická třída neztotožňovaly, pak v době, kdy samostatný český stát již existuje, je nutné být k němu ohleduplný. Jak uvádí, a to je pro chápání nové republiky částí sociální demokracie opět typické, „Republika není ani měšťácká, ani agrární přes to, že máme v Národním shromáždění menšinu. Celá politika republiky byla dosud ve znamení sociálním.“ Dále uvádí příklady, ze kterých vyplývá, že řada obecně demokratických opatření byla pokládána za kroky k naplnění představ o socialismu. Šlo o vyhlášení zásady všeobecného a rovného hlasovacího práva, přijetí zákona o osmihodinové pracovní době, zavedení podpory v nezaměstnanosti apod. Konstatuje, že žádná násilná „krvavá“ revoluce

by nemohla pracujícím vrstvám přinést v tak krátké době taková zlepšení, jakých bylo dosaženo v nové republice.

Končí prohlášením: „Jsem o tom přesvědčen, že všichni vy a všechny ty masy, které jsou venku, v továrnách, že všichni ti, kdyby jednalo se o to, máme-li stát za českou republikou nebo ne, vyslovili by se do jednoho, že budeme bránit českou republiku, a ji hájit proti všem a proti všemu.“

Při hodnocení XII. sjezdu československé sociální demokracie na základě dostupných materiálů je možno konstatovat, že se zde střetly dvě tendence – jednak snaha zachovat jednotu strany i pro příští období, prohloubená vědomím nárůstu jejího významu v existujících podmínkách. Proti ní stojí již zřetelně vystupující a i vývoji v mezinárodním dělnickém hnutí odpovídající tendence k rozštěpení na část, pro kterou bylo dosažení národnostních požadavků a vytvoření podmínek pro demokratizaci veřejného života, spojenou se zásadním posílením politického postavení těch vrstev obyvatelstva, které sociální demokracie tradičně zastupovala a části, která, zejména pod vlivem událostí v Rusku očekávala blízkou revoluci, která měla jakékoliv postupné kroky zcela negovat. Zatím se tyto proudy věnovaly především analýzám nedávného válečného období, což umožnilo na určité období – i vzhledem ke snaze dosáhnout přijatelných výsledků v blížících se obecních a později i parlamentních volbách, uměle a zejména navenek představu o jednotě strany udržet.

Stejně tak i jednotu národa, vyvolaná vyvrcholením snahy o národní sebeurčení ve vlastním státě i radostí z ukončení dlouhé války na straně vítězných mocností, však nemohla mít dlouhé trvání. Situace nového státu, stejně jako jiných středoevropských zemí, ať již patřících do tábora vítězů či poražených, nebyla jednoduchá. Bezprostředně se projevovaly především důsledky kritické hospodářské a sociální situace. Projevoval se nedostatek základních životních potřeb, který vedl k prudkému růstu jejich cen a tím i k dalšímu bohatnutí úzké vrstvy spekulantů, kteří tak navazovali na zneužívání nedostatku v době války. Prohlubovala se tak ekonomická polarizace obyvatelstva, kterou však mnozí „ve vlastním státě

a mezi vlastními lidmi“ hůře snášeli a která představovala zásadní rozpor mezi realitou a představami většiny.

2. kapitola – Rok 1919 a Československá strana sociálně demokratická dělnická

V situaci, která byla nastíněna v předchozí kapitole i s ohledem na radikální vlivy vnitřní i mezinárodní došlo k živelnému prosazování řady požadavků širokých vrstev obyvatelstva, jako např. vznik výborů, které řešily otázky spojené s nejpálčivějšími problémy doby tj. zásobováním, bydlením, kontrolou cen apod.

Revoluční situace, která se projevovala po celé Evropě, nutila zaměstnavatele vycházet vstříc požadavkům pracujících vrstev, zejména dělnictva. Vláda nemohla, a přes své složení ani s takovou možností nepočítala, jednoznačně odmítnout takové požadavky, jako bylo zestátnění velkostatků, dolů, železnic, hutních a velkých průmyslových podniků. Navíc podobné požadavky nebyly ve sledovaném období v evropském kontextu v žádném případě československou specialitou, naopak odpovídaly trendům ve většině zemí.

Stručná analýza několika článků a příspěvků do Práva lidu v prvních dnech roku 1919, jasně ukazuje vývoj situace. Pokusil jsem se vybrat články, které ilustrují nálady v československé společnosti obecně i v Československé sociálně demokratické straně dělnické, která se zabýváví některými specifickými problémy tehdejšího života.

Úvodník Práva lidu ze 4. 1. 1919 nazvaný Potřeba vládního programu³⁹ je věnován hodnocení stavu po dvou měsících existence samostatného československého státu, období kdy jsou překonávány základní „dětské nemoci“ fungování společnosti v nových podmínkách a zároveň i etapa nejsilnějších projevů nadšení spojených s vírou v pokračování podobných zásadních změn, ke kterým došlo v postavení českého národa do oblasti změn sociálních, které by měly pozitivně zasáhnout život nejširších vrstev. V novém období je již třeba počítat s kritikou vývoje, kterou nebude dále možné odbývat výzvami k pochopení situace republiky, kdy nelze všechny

³⁹ Srov.: Právo lidu 4.1 1919, str. 1

problémy řešit najednou. Je zde poukázáno na skutečnost, že i sociálně demokratická strana slovy i činy svých vedoucích představitelů věnovala přednostně pozornost upevnování státu. Nadále však není možno počítat, že lidové vrstvy budou mít s podobným postupem trpělivost. Navíc – jak vyplývá z článku – je nutné počítat s tím, že výzvy k trpělivosti se stanou součástí arzenálu „měšťáckých“ stran a budou namířeny právě proti stranám socialistickým. Sociální demokracie by měla v této situaci ve vládě prosazovat přijetí určitého, jasného, závazného a především časově jasně vymezeného vládního programu. K působení sociálně demokratických ministrů uvádí dále:

„ ... např. naše strana vstupem ministrů dala najevo, že zásadně nemá námitek účastniti se vlády koaliční, pokud tato byla dějinami povolána českou republiku utvořiti. Jakmile však život republiky jest skutkem a jakmile se jedná o další řízení státních věcí, pak musejí všechny strany, ve vládě zastoupené, zjistiti, zda jest možno, aby také pro toto období vytvořena byla z různých jejich programatických základů společná vůle. I strany mají zájem a musejí naléhati na to, aby vláda vystoupila na veřejnosti s pevným, jasným, závazným vládním programem.“⁴⁰

Vládní program ve znění očekávaném sociální demokracií měl být radikální, jeho cíle odpovídající mimořádnosti dob, kdy cíle, které se ještě těsně před válkou zdály dalekosáhlé se nyní ukazují jako zcela nedostatečné. Vláda jako celek by měla být schopna zcela zásadně revidovat předválečné způsoby politického myšlení. To je podmínkou toho, aby její program oslovil široké lidové vrstvy a zároveň umožnil socialistickým stranám pokračovat v činnostech ve vládě. Úvodník končí:

„Dnes už nestačí pouhá demokratizace, dnes už nestačí pouhá sociální reforma ... Dnes nemůže se udržeti žádná vláda, kterou by nepodporovalo dělnictvo. A dnes nemohlo by dělnictvo při nejlepší vůli trvale podporovati

⁴⁰ Právo lidu 4.1 1919, str. 1

žádnou vládu, která by nezavázala se rychle a upřímně splnit alespoň nejzralejší část také konečných cílů socialismu ...“.⁴¹

Z rozboru výše citovaného úvodníku vyplývá několik skutečností, které se staly pro politický vývoj v Československu i uvnitř Československé sociálně demokratické strany dělnické pro rok 1919 charakteristické. Je zde jasně patrna určitá rozdvojenost vztahu k vládě, když jsou na jedné straně před ní stavěny úkoly jakoby z opozičního stanoviska a když je předpokládána její kritika v blízké budoucnosti ze strany širokých vrstev, pokud nepřistoupí k rázným opatřením v sociální oblasti. Zároveň je konstatováno, že v této vládě působí sociálně demokratičtí ministři. Jejich úkolem má být naplňování socializačních představ, nikde se však nemluví o prosazování a realizaci politického programu vlastní strany. Ukazuje se také, jak nejasné nejenom pro lidové vrstvy, ale i pro představitele strany a redaktory Práva lidu bylo obtížné jasně specifikovat co je pod těmito představami myšleno. Je zřejmé, že úvodník odráží spíše myšlenky směru, který bude později nazván „pravící“ sociální demokracie.

Pro studium vývoje postavení Československé strany sociálně demokratické dělnické na československé politické scéně počátkem r. 1919 je výstižný i úvodník Práva lidu ze 2. 1. 1919 nazvaný „Protirepublikánská agitace českých klerikálů“.⁴² Věnuje se další problémové oblasti, a to vztahu nového československého státu i sociální demokracie k náboženství, zejména v jeho katolické podobě. Článek začíná konstatováním, že již před vypuknutím světové války byl klerikalismus a strana jej představující v úpadku. Tento trend se dále prohloubil, neboť „... lid viděl, jak katoličtí kněží žehnají vražedným zbraním a svolávají požehnání boží na vražedné, národy rdousící rakouské prapory.“ Dalším vyvrcholením negativního vztahu českého národa ke katolické církvi v průběhu války potom byla – dle autora úvodníku – reakce na jmenování hraběte Huyna pražským arcibiskupem. Huyn byl německé národnosti a neuměl ani česky. Navíc se prý ani svými

⁴¹ tamtéž

⁴² Srov.: Právo lidu, ročník XXVII., str. 1

protičeskými názory netajil. Kritice je podrobeno české kněžstvo, které se proti tomuto jmenování nebránilo. Naopak, noviny klerikální strany v Čechách Čech jej i jeho jmenování hájily. To podle úvodníku vedlo k tomu, že se se svojí stranou rozešla i řada jejích „rozumných“ členů.

V další části článku je věnována pozornost úloze klerikalismu v českém školství. Uvádí, že právě klerikálové svými články dali podnět k zabavení a zásahům do čítanek na českých školách. Na Moravě klerikální tisk až do konce rakousko – uherské monarchie na snahy o vytvoření samostatného českého státu útočil a v těchto útocích pokračuje, např. napadáním náboženských názorů prezidenta Masaryka.

Aktuální otázkou v náboženské oblasti bylo ve dnech, kdy rozebíraný úvodník vyšel „zesvětštění vyučování s tím, že vlastní výuka náboženství měla být ponechána na vůli rodičů. Další připravovanou změnou dotýkající se náboženské problematiky byla ustanovení zákona o povinných občanských sňatcích a provedení odluky církve od státu. Zde článek parafrázuje Masaryka, který říká, že odlukou nebude postiženo právě náboženství, ale „klerikální choutky katolické církve“. V této souvislosti i Právo lidu zdůrazňuje, že připravované náboženské reformy nejsou vedeny nenávisí k náboženství, nýbrž snahou přizpůsobit se vývoji ve vyspělých západních zemích a respektováním faktu, že náboženství je vnitřní věcí každého občana. Odmítá však požadavky, aby stát, který má před sebou zásadní úkoly v sociální oblasti byl nucen vydržovat „zahálčivé pluky kněží a jeptišek“, které navíc v nedávném období ve své naprosté většině podporovaly „Vídeň.“

Dále uvádí, že: „...nemůžeme žádat od pokrokové české školy, aby učila morálku dle jednoho náboženství a dle předpisů římských kardinálů.“⁴³

Dále je věnována pozornost tehdy aktuální otázce povolování rozvodů: „Fundament rodinného života nebude otřesen, naopak provedením sociálních opatření a zvýšením životní úrovně pracujících vrstev bude

⁴³ Právo lidu, 2. 1. 1919, ročník XXVII., str. 1

ještě upevněn, ale bylo by barbarstvím, trvati na nelidském předpisu katolické církve, dle něhož i nešťastné sňatky jsou nerozlučitelné.⁴⁴

V této souvislosti je věnována pozornost ženské otázce. Z iniciativy socialistických stran získají v plném rozsahu občanská práva, zejména aktivní i pasivní volební právo. Katoličtí kněží a klerikálové vůbec se údajně snaží české ženy vyděsit svojí interpretací moderní školy a moderního sňatkového práva. Úvodník končí: „Přepočítají se. Ženy české za války vyspěly. Vidí, jak socialisté na jedné straně snaží se vybudovati moderní dobrý stát, a jak ti, kteří jim dnes našeptávají z kazatelen a nutí podepisovat petice, vlastní ohromné statky a nic přitom nepracují. Ženy rozpoznaly, že tato bohatá a líná čeládka nehnula prstem, aby nové poměry byly utvořeny, a jak nyní protestují proti ustálení těchto poměrů – aby se mohly zase navrátit staré habsburské časy, které nimi všemi jsou proklínány, ale pro církevní prebendáře byly časy zlatými. Česká žena, zvláště žena dělnická, těmto agitátorům na lep nesejde. Pokud se týče agitace podloudné a podvodné, dovedou naše organizace položit meze a hráze. A církvi pravíme: Vydejte své ohromné statky, a pak můžete předstoupit před lid. Dříve ne!“⁴⁵

Domnívám se, že myšlenky z uvedeného úvodníku ukazují vztah většiny české společnosti ke katolické církvi i k jejím politickým představitelům. Ovšem i zde jasně vysvítá nazírání náboženské problematiky prostřednictvím otázek národnostních, jak se ukazuje v kritice jmenování německého kněze pražským arcibiskupem a koneckonců i sociálních, když autoři vyzývají k vydání statků církve, které v tehdejších podmínkách znamenalo jejich znárodnění.

Na tomto místě je vhodné připomenout významnou osobnost meziválečné sociální demokracie, kterou byl Josef Stivín. Vzhledem k jeho postojům k církevní otázce a skutečnosti, že patřil k nejčastějším autorům redakčních článků Práva lidu, lze odhadnout, že výše rozebíraný úvodník

⁴⁴ Právo lidu, 2. 1. 1919, ročník XXVII., str. 1

⁴⁵ Právo lidu, ročník XXVII., str. 1

minimálně vycházel z jeho myšlenek, pokud jím ovšem nebyl přímo napsán, což pokládám za velmi pravděpodobné. Josef Stivín byl v meziválečném období hlavním tvůrcem programových dokumentů sociální demokracie a také šéfredaktorem nejvýznamnějšího stranického tiskového orgánu Právo lidu a autorem řady publikací, které byly charakteristické vyhraněně antiklerikálními postoji a které se staly základem výrazně antikatolického zaměření Československé sociálně demokratické strany dělnické v meziválečném období. Tato stanoviska překonávala protináboženské postoje ostatních sociálně demokratických stran, byť i zde patřil antiklerikalismus k základním ideologickým východiskům.⁴⁶

Jen pro doplnění je zde vhodné zdůraznit, že i pozdější praxe ukazuje, že sociální demokracie v podstatě stále v náboženské problematice vycházela z názorů T. G. Masaryka, když neodmítala náboženství jako takové, ale zejména jeho katolickou formu. Slučitelnost náboženského přesvědčení s aktivním členstvím v sociálně demokratické straně je možno dokázat na příkladu známého českého historika Františka M. Bartoše, který se mimo své odborně historické práce věnoval i činnosti v místní organizaci sociální demokracie na Žižkově a zároveň byl i aktivním členem Církve československé.⁴⁷ To již překračuje časový rámec této práce ale dokumentuje, jak se formovaly postoje českých intelektuálů v období těsně po 1. světové válce a jak nebyly zásadněji překonány ani v příštích desetiletích.

Postoj Práva lidu k zásadám, které prosazoval tehdejší ministr financí Alois Rašín ilustruje následující báseň. Jako její autor je uveden Řehoř Bradatý:

„Doktor Rašín.

Netrpí se v republice zahálka,

Utrpěla by tím morálka.

⁴⁶ Srov. Trend, 2004, č. 11, strana 16

⁴⁷ Srov. např.: J. Hrdlička, Život a dílo prof. Františka Kováře, Příběh patriarchy a učence, str.86 – 88 a 122-124 a osobní vzpomínky člena ČSSD na Žižkově od r. 1936 p. Václava Doležala

Osmero hodin? Jaký žal!
Zhubne, ach! Zhubne kapitál.
Mám v kase samé banknoty,
Stačí to sotva na boty.
Je nutno pracovati víc.
Sic nebudu mít v kase nic.
Je třeba práce dvojitě,
Tož – lenoši! Co stojíte?
Já hlídám kasu republice
A každý chce jen platu více.
A já jim na to z plných plic,
Že nedám nic, že nedám nic.“⁴⁸

Je patrné, že výhrady proti restriktivní měnové politice, byť se v dané chvíli ještě nemohla naplno projevovat, jsou nadčasové. Zde je však třeba zdůraznit, že většina obyvatelstva skutečně pouze přežívala. V době existence vázaného hospodářství také otázku výše platů bylo nutno vztahovat k úrovni cen na vázaném trhu a k výši přidělů, které zde bylo možno obstarat na straně jedné a k výši cen na volném trhu a nutnosti jeho využívání nad rámec trhu vázaného. Další otázkou je vazba dosažitelné úrovně mezd v podmínkách nově zaváděné osmihodinové pracovní doby. Samostatnou otázkou zůstává, zda a do jaké míry by bylo vhodné v podmínkách přechodu hospodářství z válečného na mírové zachovávat původní pracovní dobu, když její zkrácení zřejmě mohlo napomoci zpružnění přizpůsobení výroby nové situaci, rekvalifikaci pracovní síly a ovšem i politického vyžití.

Další skutečností je, že A. Rašín hlídal opravdu bedlivě státní pokladnu a odmítal z ní poskytovat prostředky např. na podpory v nezaměstnanosti, na nákup potravin v zahraničí a na jejich dotace na vnitřním trhu. Tyto postoje byly jádrem jeho trvalých sporů se sociálně demokratickými ministry i se socialistickým ministrem pro zásobování lidu Vrbenským,

⁴⁸ Právo lidu, 2. 1. 1919 ročník XXVII., str. 1

který prosazoval z titulu své funkce i svého politického zaměření postoje právě opačné.

Na popularitě ministru Rašínovi nemohly přidat ani výroky tvrdící, že lidé, kteří prožili válku v zákopech, často s trvalými následky, zlenivěli a odnaučili se pracovat. Kritizoval i další důsledek války, a to víru obyvatelstva v moc státu, který za ně má vše zařídit a postupně převezme do svých rukou i výrobní podniky a obyvatelstvo tak přemění ve státní úředníky. Obával se rovněž všeobecného poklesu disciplíny, spojeného s přechodem společnosti z válečných do mírových podmínek.⁴⁹

Další úvodník Práva lidu nazvaný „Katastrofa se řítí na Prahu“⁵⁰ je věnován další výmluvné otázce, která je aktuální i dnes, a to problematice bydlení a bytové výstavby v hlavním městě nově vzniklého státu.

Varuje před hrozící kalamitou v podobě absolutního nedostatku bytových kapacit v Praze a jejím bezprostředním okolí. Dle odhadů mohl počet obyvatel nového hlavního města vzrůst v prvním pololetí r. 1919 o 60 – 80 tisíc.

Zdůrazňuje, že může docházet k neodpovídajícímu nárůstu cen nájmu a požaduje odpovídající zásahy státu, protože „ ... Tady je povinností státu a obce zakročit. Nelze pro drahotu stavebního materiálu ponechat horkou kaši k sněžení soukromé podnikavosti, ... Musí být proveden soupis luxusních bytů⁵¹ a klášterů v Praze a okolí (vily!) a přebytečné místnosti musí být obsazeny novými obyvateli ... Čtyři a půl roku se za války vyhazovalo a teď stojíme před spoustami, které válka natropila. Musí se ještě nějakou dobu státními penězi vypomáhat. Idea šetření je velmi správná, ale ta idea nesmí ohrožovat existenci Prahy a tisíců rodin. Nesmí být každý projekt odhazován jen proto, že stojí peníze. Není projektů, které by nestály peněz. ... republika i Praha budou moci zajisté zaplatit dluhy, které dnes udělají proto, aby odpomohly něčemu, co hrozí

⁴⁹ Srov.: Kárník Z., České země v éře První republiky I, Praha, 2000 str 137 – 168 a Klímek A., Boj o Hrad (1.), Praha 1996, str. 60

⁵⁰ Právo lidu, 3. 1. 1919 ročník XXVII., str. 1

se státi katastrofou. Přinejmenším na zaplacení postačí naloupené majetky válečných boháčů. ...⁵²

Tématicky na výzvu, kterou končí předchozí citace navazuje redakční článek „Co chceme a nač naléháme“.⁵³ Autoři konstatují, že „...nyní, když je svoboda...“ není možno dále snášet lichvářské praktiky, a to tím spíše, že postup proti nim byl v průběhu války na jednom z předních míst seznamu opatření, která budou přijata po nastolení míru a dosažení národní samostatnosti.

Konstatuje, že tyto přísliby opravdu vedly bezprostředně po převratu ke stažení „lichvářů a čeládky příživnické“. Fakt, že se proti nim nevystoupilo s dostatečnou rozhodností, však napomáhá k opětovnému obnovování a rozšiřování jejich aktivit: „Lichváři všeho druhu, ve městech i na venkově pokračují ve svém díle. Uvedena budiž jedna velmi zarmucující okolnost, že zemědělství producenti např. v otázce zásobování mlékem konají pramizerně svoji povinnost, pro Prahu klesá dodávka mléka a není ho už ani pro kojence.“⁵⁴

Kritice jsou podrobena obecní zastupitelstva, resp. okolnost, že nebyla ihned po říjnových událostech rozpuštěna a nahrazena novými. Je konstatováno, že nová republika má finanční problémy, které znemožňují přistoupit k potřebnému snižování cen základních potravin, jako je chléb a mouka, naopak rostou ceny cukru, tabákových výrobků apod. Potřebné by také byly finanční zdroje na zahájení nouzových prací.

Článek zde vyzývá k trpělivosti v těch oblastech, kde není možné dosáhnout rychlé nápravy. Na straně druhé však vyzývá k rychlému přijetí zákonných opatření, která by postihla nepřiměřená bohatství nashromážděná ve válečném období. V této souvislosti jakoukoliv trpělivost odmítá.

⁵² Právo lidu, 3. 1. 1919 ročník XXVII., str. 1

⁵³ Srov.: Právo lidu, 3. 1. 1919 ročník XXVII., str. 2

⁵⁴ Právo lidu, 3. 1. 1919 ročník XXVII., str. 2

Činnost vlády kritizuje článek „Co dělá naše vláda“.⁵⁵ Vychází z tehdy běžných představ o dalším vývoji, zejména mezi členy a sympatizanty sociální demokracie, když říká: „... Nebojíme se o to, že konfiskace pozemkového majetku a zespolečnění průmyslových podniků nebude provedeno. Zárukou toho jsou nám masy horníků na Kladensku, Ostravsku, šiky zorganizovaného proletariátu ve velkých průmyslových centrech a nejnověji rostoucí mohutné hnutí zemědělských dělníků a domkařů.“⁵⁶

V další části je však vyjádřena nedůvěra v současnou vládu, resp. v její vstřícnost vůči „požadavkům doby ohledně socializace společnosti.“ Vláda je zde nazývána „měšťáckou Švehlo – Rašínovou“ aniž by byla vzata v úvahu účast sociálně demokratických, případně i socialistických ministrů. Její politika je napadána s odůvodněním, že zaujímá vyčkávací stanovisko vzhledem k tomu, že většina sousedních států měla na počátku r. 1919 sociálně demokratické vlády. Vyjmenovává Německo, Ukrajinu, Polsko a Rakousko.

Jako podmínku získání důvěry obyvatelstva ke stávající vládě Československa požaduje naplnění následujících bodů:

- Zamezení černého obchodu s potravinami a dalšími základními životními potřebami, tak aby byla zajištěna „existence každého příslušníka národa“.
- Zabavení zisků válečných zbohatlíků, které je zdůvodnitelné tím, že způsobili bídu tisíců rodin.
- Vyvlastnění velkých zemědělských i průmyslových podniků.
- Vytvoření takového daňového systému, který by tyto kapitály postupně vyvlastňoval.

Uvedené body tedy zjevně vycházejí z programových prohlášení Československé sociálně demokratické strany dělnické, jako např.

⁵⁵Srov.: Právo lidu, 3. 1. 1919 ročník XXVII., str. 2

⁵⁶ Právo lidu, 3. 1. 1919 ročník XXVII., str. 2

Prvomájový manifest r. 1918. Je vhodné zde upozornit na určitý rozpor, způsobený možná rychlostí přípravy novinového příspěvku, ale možná i vycházející z nejasnosti dalšího postupu strany ne pouze mezi jejími jednotlivými členy, ale i v osobě neznámého autora. První tři body znějí totiž, stejně jako ostatně celý kontext článku, velice radikálně. Nehovoří o žádném postupném provádění tzv. socializačních opatření natož o náhradách apod. Čtvrtý bod však najednou hovoří o vytváření daňového systému, které by nutně muselo probíhat postupně a na zákonodárné bázi. V podobném rozdvojeném smyslu vyznívá následující odstavec, který požaduje, aby vláda o věcech, které nemůže vykonat ihned, vydala závazné prohlášení. Závěr pak vyznívá opět radikálně až hrozivě:

„A proč se aspoň jedním velkým činem nesáhne do soukromého vlastnictví? Mluvíme vážně: to by znamenalo obrovské posílení republiky v masách pracujícího lidu a odstranilo by skoro naprosto velká nebezpečí, jichž se stále jisté kruhy děsí. ... pracující člověk ... on v první řadě tvoří základní pilíře republiky, na něm jedině pevně může spočinout republika, na něj musí se brát ohled, okolo něho a jeho přání musí se tvořit všecken zájem, co nemožné nežádá, ale na možné naléhá se vším důrazem.

Špatnou službu dělají republice ti, kteří pořád chlácholí. Slyšte nás, my přikládáme denně ucho na samé srdce lidových mas. Slyšte nás, a neslyšíte-li, půjdou masy lidu cestou svou a ovšem my s nimi.“⁵⁷

Dalším příkladem tlaku lidových vrstev na vládu a na formulaci jejího programu ze dne 9. 1. 1919 ⁵⁸ je prohlášení o stíhání lichvy, zdanění válečných zisků, daní z majetku i příslib zestátnění dolů a velkostatků. Již předtím, v závěru r. 1918 jak je uvedeno výše, byly přijaty zákony o zrušení šlechtických titulů a zejména zásadní zákon o osmihodinové pracovní době.

V posjezdovém období, tj. od počátku r. 1919 narůstal tlak levice na vedení strany k urychlenému a důraznému prosazení radikálních

⁵⁷ Právo lidu, 3. 1. 1919 ročník XXVII., str. 2

⁵⁸ Srov.: Olivová V., Dějiny první republiky, Praha 2000, str. 89 – 90,

požadavků na vládní úrovni. Jejich prosazování spolu s nárůstem revolučních nálad, kterým se ministerstvo vnitra v čele s agráříkem Švehlou snažilo bránit přijetím zákona omezujícího shromažďovací svobodu, vedlo ke krizi vlády všennárodní koalice, kterou se podařilo překonat díky jednáním Antonína Švehly s představitelem sociální demokracie Rudolfem Bechyně.

Již od ledna roku 1919 probíhaly hladové bouře, při kterých byla vláda kritizována za nečinnost proti aktivitám keřasů. Centry těchto nepokojů byly Příbram, Kladno, Plzeň a zejména Praha.⁵⁹ Další vyvrcholení demonstrací následovalo v květnu. Během jedné z nich, konané na pražském Staroměstském náměstí neudržel kontrolu nad svou vyhlášenou výmluvností sociálně demokratický muž 28. října František Soukup a zřejmě vyzval demonstranty, aby vzali zúčtování s válečnými zbohatlíky do vlastních rukou. To jej vyřadilo zhruba za dva měsíce z možné nominace na funkci předsedy československé vlády.⁶⁰

Složení první poválečné vlády neodpovídalo poválečným náladám a politickým preferencím mezi obyvatelstvem, což dokázaly výsledky voleb do obecních zastupitelstev, které se konaly jako vůbec první volby v novém československém státě 15. 6. 1919. Konaly se pouze v českých zemích a s vyloučením území, o kterém na mírové konferenci dosud nebylo definitivně rozhodnuto. Československá sociální demokracie získala 29,6%, čímž se stala nejsilnější politickou stranou republiky.⁶¹ Úspěch levice dále potvrzoval i volební zisk socialistické strany. Ta prosazovala dokonce ne pouze vznik nové vlády, ale i přerozdělení mandátů v Revolučním národním shromáždění.

Skutečnost, že obě socialistické strany ve volbách získaly 49, 8% vedla ke vzniku první vlády rudozelené koalice (8. 7. 1919 – 25. 5. 1920) v čele se

⁵⁹ Srov.: Kárník Z., České země v éře První republiky I, Praha, 2000 str. 57

⁶⁰ Srov.: Klimek A., Boj o Hrad (1.), Praha 1996, str. 59

⁶¹ Srov.: Kol., Česká strana sociálně demokratická, Sborník ke 120. výročí založení strany, Praha 1998, str. 14

sociálním demokratem Vlastimilem Tusarem. Členy této vlády se za sociální demokracii, mimo jejího předsedy, dále stali: ⁶²

- školství a národní osvěty – Gustav Habrman,
- sociální péče – dr. Lev Winter,
- veřejných prací – Antonín Hampl,

Sociální demokraté v ní tedy byli celkem 4, (národní) socialisté pak 3 a 4 agrárníci.

T. G. Masaryk byl všeobecně znám svým kladným vztahem k sociální demokracii, ovšem se jmenováním sociálního demokrata do čela vlády váhal, pravděpodobně ze dvou důvodů. Prvním byla obava z reakce v zahraničí, protože stále ještě probíhala mírová jednání v Paříži. Druhým byl z pohledu prezidenta nedostatek vhodné osobnosti ve vedení sociálně demokratické strany. Pokusil se nejdříve zjistit možnost jmenování předsedou vlády E. Beneše, posléze A. Švehly. Po neúspěchu, v obou případech hrála svoji roli i obava uvedených osobností z předčasného politického „opotřebení“, byl přinucen přece jen hledat v řadách sociální demokracie. Vhodnými nebyli její předseda A. Němec, ani jeho již tehdy předpokládaný nástupce A. Hampl, kteří byli typickými stranickými funkcionáři se všemi doprovodnými klady i zápory a o vládní funkce ani neusilovali. F. Soukup byl diskreditován výše uvedeným vystoupením proti keřasům a R. Bechyně byl spojován s korupcí.

Výběr Vlastimila Tusara Masaryk odůvodňoval tím, že byl ochoten naslouchat radám. O jeho všeobecném rozhledu se nevyjadřoval příliš kladně. Toto hodnocení dosti výrazně kontrastuje s kladnými postoji vůči Tusarově osobnosti ne pouze jeho československých i evropských spolustraníků, ale i dvou významných britských diplomatů R. H. Bruce Lockharda a lorda D´Abernona, kteří jej shodně pokládali za politika minimálně evropského formátu a rozhledu. Velmi neoblíben byl V. Tusar u levicového křídla sociální demokracie, o čemž svědčí i fakt, že

62 Srov.: Olivová V., Dějiny první republiky, Praha 2000, str.309

malostranská organizace, jejímž byl členem, jej chtěla hned po nastoupení do funkce předsedy vlády vyloučit ze strany.⁶³

Program první Tusarovy vlády byl zveřejněn dne 10. 7. 1919. Byl výsledkem kompromisních jednání koaličních partnerů a formulován velmi opatrně. Vývoj událostí, ať již mající mezinárodní rozměr jako vliv ruské bolševické revoluce, vlna revolučních povstání v sousedních středoevropských zemích, tlak Komunistické internacionály, tak i souvisejících vnitropolitických událostí, zejména spojených s návratem čs. legií z Ruska vyhrotila poměry v sociální demokracii. Předseda vlády Vlastimil Tusar byl levicím obviňován z tolerance protisovětské politiky, kterou představoval zejména Karel Kramář. Ten se v průběhu celého r. 1919 nevzdal myšlenky na využití čs. legií v Rusku ke zvratu tamější situace. Revolučním náladám přispívala i neutěšená hospodářská situace v poválečném, nově vzniklém Československu.

Rok 1919 byl z pohledu vnitřního vývoje československé sociální demokracie především obdobím, v jehož průběhu došlo k organizačnímu i ideovému vyjasňování pozic revoluční levice. Vycházely zejména z reakce na mezinárodní podněty, když v průběhu března vznikla v Moskvě III. Komunistická internacionála, která měla na základě zásad ruské revoluce vést světové komunistické hnutí k revolučnímu rozbití kapitalistické společnosti v celosvětovém měřítku.

Snahou komunistické internacionály bylo zřídit v jednotlivých zemích své sekce – komunistické strany.

Ve dnech 25. - 26. 4. 1919 přijalo zastupitelstvo Československé sociálně demokratické strany dělnické Prohlášení k politické situaci v Československé republice. Již název dokumentu ukazuje, že zastupitelstvo ČSDSD si bylo vědomo složitosti vnitropolitické situace tehdejšího Československa v období před připravovanými obecními i parlamentními volbami. Zvláštní pozornost věnuje zestátnění, za jehož první stupeň pokládá přijetí zákona o zabránění velkostatků. Materiál končí

⁶³ Srov.: Klimek A., Boj o Hrad (1.), Praha 1996, str. 59

poměrně rozsáhlým prohlášením, které dokumentuje i vědomí narůstajících rozporů uvnitř samotné sociální demokracie. Vyzývá zde k jednotě strany a odmítá násilné formy převratu, konkrétně i diktaturu proletariátu, jako metody do československé společnosti nepatřící a odporující její vyspělosti.

Postup rozkolu Československé sociálně demokratické strany dělnické je zřejmý i z porovnání významných pramenů, které vznikly ve dnech 5.- 6. 10. 1919. Oficiální stanovisko umírněného vedení sociální demokracie vyjadřuje usnesení jejího zastupitelstva, které se v uvedených dnech konalo. Proti němu stojí „Prohlášení o taktice strany“, které je obsaženo v politických zásadách, se kterými na témže fóru vystoupili představitelé revoluční levice⁶⁴.

Materiál vedení strany se zaměřuje na provedení analýzy dosavadního působení strany v nových podmínkách, zejména jako strany vládní, nesoucí spoluzodpovědnost za vývoj v republice od října 1918 do data jednání zastupitelstva tj. období téměř jednoho roku. Konstatuje, že bylo dosaženo řady úspěchů, především v zákonodárné oblasti. Je možno očekávat, že takto položené zásady dosáhnou úspěchů v podobě postupného zlepšování postavení pracujících vrstev. Přiznává samozřejmě, že ne vše se podařilo realizovat dle původních představ. Opětovně vyzývá k jednotě strany, která je podmínkou pro využívání možností, které nejširším vrstvám dává demokratické zřízení republiky. Zvláštní a oprávněná pozornost, jak ukáží okolnosti boje o Lidový dům, byla věnována stranickému tisku.

Materiály radikální levice napadají zejména spolupráci sociální demokracie s buržoazií a tvrdí, že její výsledky nenaplnily očekávání. Dosažené reformy pokládá za zcela nedostatečné a jejich pokračování za stávající situace ohrožené. Na mezinárodním poli požaduje přísnou neutralitu ve vztahu k sovětskému Rusku a navázání diplomatických vztahů s ním.

⁶⁴ Srov.: Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 135 - 141

V této situaci a pod tlakem z Moskvy se na samostatné konferenci v prosinci r. 1919 vytvořila tzv. marxistická levice, která 7. 12. 1919 vydala programové prohlášení ⁶⁵, kde již v úvodu konstatuje, že se ustanovila jako přechodný útvar, který má sloužit k realizaci Marxových zásad v teorii i praxi. Tvrdí, že dosavadní postup vedení strany vede k odklonu značné části jejích příznivců a k nedůvěře ve skutečnou snahu dosáhnout proklamovaných cílů.

K překonání vzniklé situace navrhuje přijmout tzv. taktické směrnice:

- provádět výchovu mas ve vyhraněném duchu marxismu,
- provádět výcvik mas v hromadných akcích,
- s postupem revolučního vývoje ustanovovat dělnické rady, které zajistí bezprostřední výchovu k revoluční akci,
- přejít do opozice, vystoupit z vlády.

Dokument končí sice výzvou k jednotě strany, ovšem zároveň v témže odstavci prohlašuje, že pokládá za právo levice všude hájit její myšlenky, a to včetně tisku a Národního shromáždění.

V tomto okamžiku již nebylo cesty zpět k obnovení jednoty strany na původních sociálně demokratických základech, cesty která by respektovala její státopornou a demokratickou úlohu v politickém systému republiky. Jak ukáže i vývoj v následujícím roce, existovaly v podstatě dvě možnosti. Za prvé ovládnutí celé strany levicí, která se touto snahou netajila a jejímž následkem by byl pokus o násilný zvrát dosavadního vývoje Československa. Možným dopadem by byl i zánik tak dlouho očekávané národní nezávislosti poté, co by se náš stát vyčlenil ze společenství středoevropských zemí, bylo by v něm nastoleno odlišné společenské zřízení a byly by negovány výsledky poválečného versailleského poválečného uspořádání. Republika by se pak stala, jak je to opakovaně zdůrazňováno i v materiálech pravice sociální demokracie,

⁶⁵ Srov.: Prokůš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 142 - 144

snadným terčem svých, v naprosté většině nepřátelsky naladěných sousedů.

Druhou možností, která se realizovala, bylo rozdělení sociálně demokratické strany na část, která zůstala věrna jejím principům, se kterými do Československé republiky vstupovala a část, která se vědomě podřídila vedení Komunistické internacionály.

3. kapitola – Rok volebního vítězství a vyvrcholení rozkolu

Dalším významným krokem levice, který ve svých důsledcích přivedl stranu k rozkolu, bylo její „Prohlášení k volbám“, které vydala její druhá konference konaná dne 7. 3. 1920. Napadá v úvodu novou ústavou zaručené právo na soukromé vlastnictví. Toto ustanovení, stejně jako řada dalších, údajně potvrzuje kapitalistický charakter československého státu. Dosavadní praxe prý ukazuje, že cesta spolupráce s buržoasií, na kterou strana nastoupila po svém XII. sjezdu, byla nesprávná. Levice však rovněž zdůrazňuje, že nemá zájem na stranickém rozkolu, naopak chce přesvědčit o správnosti svých myšlenek celou stranu. Za tímto účelem požaduje po ukončení parlamentních voleb svolat sjezd, který by s konečnou platností určil směřování strany. A levice zde automaticky předpokládá přijetí svého stanoviska.

Přes složitou vnitrostranickou situaci se první parlamentní volby v ČSR, konané dne 18. 4. 1920, staly pro ČSDSD jednoznačným úspěchem, který zřejmě odrážel skutečnost, že poměrně široké vrstvy obyvatelstva nacházely v politice této strany naději na řešení svých tíživých poměrů. Vnitřní stav strany paradoxně mohl oslovit jak obyvatele radikálně naladěné, žádající revoluční přeměny, tak i obyvatele doufající v cestu postupných reforem a zlepšení postavení většiny obyvatelstva. Konkrétně získala ČSDSD 37,4%, za ní následující strana lidová pouze 16,4% a agrární 14,2%. Vliv sociálně demokratických myšlenek v ČSR dále dokládaly i výsledky německé sociálně demokratické strany, která v příslušných německých oblastech získala dokonce 43,5% hlasů.⁶⁶

Vláda vzniklá na základě výsledků těchto voleb byla opět výsledkem jednání a kompromisů s představiteli strany agrární a národně socialistické. Z jejích 18 členů bylo šest sociálních demokratů vč. jejího předsedy Vlastimila Tusara, tj. nejvíce za celé meziválečné období. Ministerstva, po určitém váhání zůstal zachován tradiční název ústředních

⁶⁶ Srov.: Olivová V., Dějiny první republiky, Praha 2000, str.101 – 102,

orgánů, jejichž vedením byli pověřeni sociální demokraté jsou uvedena níže ⁶⁷:

- spravedlnosti – dr. Alfréd Meissner,
- školství a národní osvěty – Gustav Habrman,
- zásobování lidu – Václav Johanis
- sociální péče – dr. Lev Winter,
- pro správu Slovenska – dr. Ivan Dérer.

Materiál „Taktický postup strany“, který přijalo zastupitelstvo na svém zasedání ve dnech 28. – 29. 4. 1920 ⁶⁸ uvádí, že o příští taktice strany má rozhodnout příští sjezd. Prozatím schválilo účast sociální demokracie ve vládě, a to včetně předsednictví Vlastimila Tusara. Protinávrh, předložený Antonínem Zápotockým a požadující přechod do opozice, byl zamítnut. Poměr hlasů byl 41 : 11 ve prospěch pokračování v účasti ve vládě.

12. 7. 1920 se uskutečnila na Smíchově konference pravicového křídla ČSDSD, která schválila stručné prohlášení, kterým se hlásí k ČSR a k účasti sociální demokracie na její vládě přesto, že uznává potíže vyplývající ze spolupráce s koaličními partnery odlišného zaměření.

8. 8. 1920 vyhlásilo pravicové křídlo československé sociální demokracie své Politické zásady, které se staly východiskem pro sjezd, který jak se tehdy ještě předpokládalo, se měl konat koncem září 1920. Po „státotvorném“ přihlášení se k Československé republice je většina jeho textu věnována rozboru situace v sovětském Rusku. Revoluci tam probíhající pokládá za svého druhu sociální experiment, který zásadně neodsuzuje, spíše se snaží dokázat jeho specifickou vhodnost pro ruské poměry a naopak naprostou nemožnost využití z něj vyplývajících zkušeností pro společenský pohyb ve vyspělých evropských zemích vč. Československa. Dále rozebírá národnostní vztahy uvnitř republiky i k jejím sousedům. V této souvislosti a z pohledu zajištění dalšího vývoje

⁶⁷ Srov.: Olivová V., Dějiny první republiky, Praha 2000, str.310

⁶⁸ Srov.: Prokůš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 148

ČSR i sociálně demokratického hnutí uvnitř země vytyčuje jako významný příští úkol vytvoření malé „československé“ internacionály sociálně demokratických stran všech jejích národností. V závěru se vrací k situaci v sociálně demokratické straně, kterou pokládá za kritickou, když konstatuje ⁶⁹: „Dnes neběží již o spor mezi levým a pravým křídlem strany, dnes jde o spor mezi sociální demokracií a komunismem, který zásadně odmítá demokracii a parlamentarism a jedinou spásu spatřuje v revoluci dle ruského příkladu“.

R. Bechyně již 9. 8. sdělil prezidentu republiky že boj s komunistickými tendencemi je nutno zahájit včas. T. G. Masaryk tehdy ještě nepokládal situaci za vhodnou pro zásadní střetnutí, očekával totiž výsledek rusko – polského vojenského střetnutí. Tím se stal klíčovou osobou řešení vznikající situace.

Proběhl také II. Kongres komunistické internacionály, který instruoval své delegáty, včetně československých, k dalšímu postupu. Všeobecně se předpokládalo, že levice na připravovaném sjezdu sociální demokracie koncem září jednoznačně zvítězí a strana se tak vysloví pro vstup do III. Internacionály.

V této situaci prezident svolal známou schůzku představitelů československé i německé sociální demokracie v Československu na zámek v Hluboši, kde bylo tehdy jeho letní sídlo. Na ní bylo rozhodnuto zahájit protiútok, totiž odložit konání sjezdu a zamezit účasti těch delegátů, kteří byli pro přijetí členství v Komunistické internacionále. Tusarova vláda měla v zájmu vyřešení situace v československé sociální demokracii podat demisi a na její místo nastoupit vláda úřednická. Tento postup měla podpořit i německá sociální demokracie.⁷⁰

Dynamiku dalšího vývoje asi nejlépe zachycuje sled vybraných článků z ústředního stranického orgánu Právo lidu. Obě křídla sice ještě do

⁶⁹ Prokš P.: Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str.156

⁷⁰ Srov.: Kárník Z., České země v éře První republiky I, Praha, 2000, str. 137 - 138

konání svých sjezdů vydala několik dokumentů, jako např. levicové „Provolání k dělnické veřejnosti“, které reaguje na smíchovskou konferenci pravice, bylo vyhlášeno na konferenci dne 5. 9. 1920 a zejména se hlásí k podmínkám vstupu do komunistické internacionály.

Právo lidu z 8. 9. 1920 ⁷¹ v rubrice různé zprávy pod titulkem „Velká schůze pražského dělnictva o poměrech ve straně“ informuje o schůzi pravicově zaměřených sociálních demokratů, která se konala předchozí den. Pozornost na ní byla věnována podmínkám třetí Internacionály. Bylo konstatováno, že nejde již pouze o vnitrostranický boj mezi pravíci a levíci, ale o střetnutí původní sociálně demokratické strany se stranou novou, komunistickou. Je uvedeno, že konference „marxistické levice“ požaduje, aby: „všechny referáty, které budou na sjezdu jménem levice předneseny, všechny návrhy a resoluce musí se bez výhrad pohybovati v rámci zásad III. Internacionály“

Na schůzi, které se zúčastnilo zhruba tisíc sociálních demokratů, vystoupili R. Bechyně, A. Meissner a Fr. Soukup s příspěvkem věnovanými rozboru stávající politiky strany, jejímu budoucímu zaměření a o podmínkách III. Internacionály. Závěry schůze lze shrnout do následujících bodů:

- politika strany má být i nadále zaměřena na podporu samostatnosti republiky a „socialistického řádu výrobního“,
- odmítnutí používat v boji za socialismus diktátorských a teroristických metod,
- nedopustit rozvrat původní sociálně demokratické strany ani odborového a družstevního hnutí,
- není tedy potřeba ustanovení nové komunistické strany,
- podmínky III. Internacionály nejsou podkladem, na kterém by se mohlo mezinárodní dělnické hnutí sjednotit.

Závěrem bylo vyjádřeno odhodlání účastníků současnou sociálně demokratickou stranu i její postup a zásady bránit.

⁷¹ Právo lidu, ročník XXXI, 8. 9. 1920, str. 5

Konkrétnější problémy, které sice mají dosti daleko k ideovým východiskům ve sporu mezi levicí a pravicí v sociální demokracii, přesto jsou však z pohledu zachycení dobové atmosféry zajímavé a pro postoje jednotlivců události prožívající a ve svém každodenním životě nucené je řešit, rozebírá článek, jehož podstatné části stojí dle mého názoru za to citovat doslova. Je nazván „Odpověď úředníkům“. A jeho obsah zní ⁷²: „Téměř denně dostáváme stížnosti a návrhy úředníků. Stížnosti jsou oprávněné. Neboť je pravda, že jsou i státní úředníci nejnižší hodnostní třídy odbýváni namnoze jenom 600 korunami měsíčně. V uvážení drahoty životních potřeb není to mzda, nýbrž almužna. Neodkladné úpravy platů inteligentního proletariátu je třeba.... „Ale úřednictvo nečiní dobře poukazováním nebo odvoláváním se na „vysoké“ mzdy dělníků. Předně mzdy dělníků nejsou u porovnání s drahotou životních potřeb vysoké. I nejlépe placený dělník žije hůře než před válkou, tedy v době, kdy úřednictvo pohlíželo na dělníky s patra. Úředníci poslouží sobě ne mluvením o „vysokých“ mzdách dělnictva, nýbrž vyzdvižením křiklavých rozdílů v platech úřednictva. Rozpětí je až statisícové. Tak úžasných rozdílů by dělnictvo nesneslo. Dělnictvo pracuje dle jednotlivých kolektivních smluv pracovních při nepatrném odstupňování minimální ch mezd. Proč není přibližně tak i u úředníků? Proto, poněvadž není jednotlivých odborových organizací dle vzoru dělnictva.... „Organisační jednota a společný postup s třídně uvědomělým dělnictvem jest nejúčinnějším prostředkem a cestou k vybojování spravedlivé úpravy platů všech pracovníků.“

15. 9. 1920 byla jmenována úřednická vláda v čele s typickým správním úředníkem Janem Černým, který se současně stal i ministrem vnitra.⁷³

Dne 18. 9. 1920 vychází poprvé hlavní stranický orgán pod názvem „Staré Právo lidu“. V redakčním článku je vysvětlena změna, resp. úprava názvu těchto stranických novin. Odůvodnění odráží aktuální proměny v sociální

⁷² Právo lidu, ročník XXXI, 9. 9. 1920, str. 4

⁷³ Srov.: Kárník Z., České země v éře První republiky I, Praha, 2000 str. 138

demokracii, boj mezi „levicí“ a „pravicí“ a je podstatně více vypovídající o situaci, než by se mohlo zdát ze samotného pokusu o vysvětlení důvodu úpravy názvu.

Je zde uvedeno a již z této skutečnosti vyplývá, že zdůvodnění je psáno z pozic levice, že k uvedené změně bylo nutno přistoupit „z důvodů formálních“. Stoupenci druhého směru jsou nazýváni „malá skupina soudruhů nejkrajnější pravice“, na základě faktu, že při volbách delegátů na připravovaný sjezd zůstali v menšině, avšak pokusili se ovládnout ústřední podniky československé sociální demokracie, veškerý stranický majetek i deník „Právo lidu“. Článek konstatuje, že „pravice“ (ač to není výslovně uvedeno) se zpočátku snažila zahájení sjezdu, plánované na 25. září 1920 znemožnit, přestože již byli definitivně zvoleni delegáti a jejich mandáty jsou vystavené sekretariátem ústředního výkonného výboru strany poté, co byly i formálně schváleny výkonným výborem sociální demokracie, protože v něm mají rozhodující slovo „soudruzí pravice“.

Tak je vyvozována oprávněnost a legitimita konání sjezdu v původním termínu, aby jejich zasedání bylo „právoplatným výrazem nejvyšší vůle politicky organizovaného proletariátu“.

Je zde rovněž uvedeno, že konání sjezdu bylo potvrzeno i širším zastupitelstvem strany, jakožto orgánem, který byl minulým sjezdem pověřen přípravou příštího jednání nejvyššího stranického orgánu. Návrh V. Tusara, aby se v daném termínu sjezd nekonal, byl přijat 38 hlasy členů užšího zastupitelstva, které dle autorů článků k podobnému kroku nemělo oprávnění.

V uvedené situaci akční výbor dělnictva Velké Prahy ve spolupráci se zaměstnanci stranických ústředních podniků učinil opatření, která mají – jak zdůrazněno – být „pouze opatření dělnické kontroly, aby majetek strany nemohl býti před právoplatným rozhodnutím sjezdu odňat svému účelu.“ Mělo tak být zamezeno znemožnění svolání sjezdu na 25. 9. 1920 a zajištěno, aby do rozhodnutí uvedeného sjezdu ústřední stranický tiskový orgán „Právo lidu“ informoval věcně a nepreferoval žádné z tehdy

již definovaných stranických křídel. V zájmu prosazení těchto zásad další činnosti byl zřízen odpovídající systém řízení v čele se závodní radou.

Na stejné úvodní stránce je pak zveřejněno „Naše sdělení dělnické veřejnosti“, které opět zdůvodňuje neutralitu a nestrannost závodní rady. Hned v úvodní větě je však jasně uvedeno, že rada zastupuje ty, kteří trvají na konání sjezdu v původním termínu.

V další části provolání je informace, že představenstvo strany, v daný moment představované 5 – 6 jednotlivci, kteří nebyli zvoleni do výkonného výboru (tj. ministři i ministerský předseda Tusar), využili právní skutečnosti, že formálně je Právo lidu zapsáno jménem konkrétních fyzických osob a převedlo vydávání tohoto deníku do jiné tiskárny. Čtenáři jsou upozorněni, že od druhého dne – tj. 18. 9. 1920 v Praze vycházejí dvě Práva lidu – staré a nové. Zaměstnancům dalo vedení strany na výběr, kdo chce zůstat, či přejít do nového podniku. Konstatuji, že jediný, kdo nabídku ke změně přijal, byl Josef Stivín, a to přesto, že zaměstnanci starého Práva lidu se hlásí k oběma stranickým směrům.

Další článek nazvaný „Vážným odběratelům, předplatitelům a prodejnám „Práva lidu“ informuje ⁷⁴, že vydavatel „Práva lidu“ Antonín Němec a jeho šéfredaktor Josef Stivín přešli z dosavadního pracoviště v Lidovém domě v Praze. Oznámili, že nadále budou tento deník vydávat v Beaufortově knihtiskárně. Je zde dále vyhlášeno, že na základě příkazu „veškerého důvěrnictva pražského dělnictva“ byla vytvořená závodní rada, která převzala řízení dělnických podniků nacházejících se v Lidovém domě v Hyberské ulici č. 7. Na tuto adresu má být i nadále směřována veškerá korespondence.

V rubrice „Různé zprávy“ je pak zveřejněno „Prohlášení akčního výboru dělnictva Velké Prahy, které začíná svoláním na večer 18. 9. schůze důvěrníků do Lidového domu a vyzývá ke ⁷⁵ klidu - „nesmíme se rozeštvát, pobít, rozdělit, nesmíme páchat sebevraždu na hnutí pro radost

⁷⁴ Srov.: Staré Právo lidu, 18. 9. 1920 str. 1

⁷⁵ Srov.: Staré Právo lidu, 18. 9. 1920 str. 4

měšťákům“ a k jednotě strany, plnění povinností funkcionáři, změně společenského řádu pod hesly „Socialismus je náš program, socialistická revoluce naším cílem“. Klade za úkol v tehdejší době všeobecně populární „odřímštit se“ a „odrakouštit se“

Dále prosazuje podmínky moskevské III. Internacionály upozorňuje, že ČTK přestala Právu lidu dodávat zprávy. Také kritizuje „buržoazní“ tisk – zejména Stránského „Lidové noviny“.

Zajímavým dokladem doby je článek Ivana Olbrachta „Revoluce“⁷⁶, kde se snaží vzhledem k vyhocení situace v republice i ve straně podat stručný teoretický pohled, který je možno shrnout jako vyjádření přesvědčení, že revoluce je způsobena objektivními historickými zákony. Končí výzvou k vytvoření strany, která by byla schopna vést dělnictvo „v pevný bitevní šik“. Předpokládá, že revoluce zachvátí celou střední Evropu a končí výzvou „Do řad třetí Internacionály, československý proletariáte“.

Právo lidu z 19. 9. 1920 přináší článek poslance Antonína Srby – „Dnešní Rusko a sociální demokracie“⁷⁷.

Analyzuje pojem „diktatura proletariátu“, jako cizí obecnému zaměření sociální demokracie. Naopak zdůrazňuje, že „Rusko vrací se pod jinou myšlenkou k témuž způsobu vlády, jaký mělo před válkou: k diktatuře úřednictva“. Konstatuje, že tento způsob vlády odpovídá ruským zvyklostem a jeho využití Leninem a bolševiky jen potvrzuje, že znají Rusko dokonale a jsou schopni využít a respektovat jeho zvláštnosti. Ukazuje, že v ruských podmínkách nepočtená vrstva průmyslového dělnictva (necelé 1% obyvatelstva) zvítězila nad měšťanstvem a šlechtou, jejichž početní zastoupení bylo ještě menší. Rozhodující silou zůstává v Rusku „temná, negramotná selská masa“ a moc může trvale ovládnout pouze ta skupina či strana, které se podaří tuto masu získat na svoji stranu. To se podařilo bolševikům, když násilím znemožnili tento postup buržoazii a zároveň získali venkovský lid rozdělením velkostatků.

⁷⁶ Srov.: Staré Právo lidu, 19. 9. 1920 str. 2

⁷⁷ Srov.: Právo lidu, 19. 9. 1920 str. 1

Autor na jedné straně vítá vývoj, který se v Rusku prosadil a oceňuje schopnosti i výsledky Leninova vedení. Na druhé straně prozřetelně rozebírá a varuje před nebezpečnou situací, která plyne ze skutečnosti, že se ruští bolševici opírají o novou sovětskou byrokracii, armádu i policii a ne o svobodně se rozhodující většinu obyvatelstva.

Znovu zdůrazňuje, že jde o specificky ruskou resp. asijskou situaci, která může být v tamějších podmínkách i dlouhodoběji udržitelná.

V další části článku na základě předchozího rozboru dokazuje, že v podmínkách sociální revoluce v ČSR musí mít revoluce charakter vítězství většiny nad menšinou, přičemž pod většinou si představuje „demokraticky organizovaný proletariát“.

Z porovnání vyplývá význam vzdělání a schopnosti organizace pro dosažení žádoucí přeměny společnosti. Autor vyjadřuje své přesvědčení, že současná diktatura v Rusku poskytne masám tyto schopnosti a postupným vývojem tak dosáhne postupné demokratizace celého systému.

Na příkladu Finska, kde existují podmínky pro napodobení ruského vzoru ukazuje, že pro národ mající jiné duchovní zázemí a odlišné společenské tradice, nemůže být ruský vzor přitažlivý.

Článek ústí do zdůraznění (i v grafické formě), že vznik Československé republiky vytvořil podstatně lepší podmínky i pro život dělnictva. Pokud bude zájem o vytvoření socialistického státu, je uskutečnění této ideje v novém, samostatném státě podstatně snazší, protože se výrazně snížil podíl „reakčních a zpátečnických“ složek obyvatelstva – šlechty, klerikálů apod.

Redakční článek „Lži o zamýšleném použití vojska proti komunistickým uchvatitelům“⁷⁸ odmítá tvrzení, že vedení československé sociální demokracie uvažuje o použití armády proti levici, která získala svým

⁷⁸ Srov.: Právo lidu, 19. 9. 1920 str. 5

rychlým nástupem tiskové orgány i podniky strany. Vyvrací obvinění Tusara, Tomáška a Bechyně, že připravili návrh na použití vojska.

Dále je zde rozebrána osobnost a postoje Ivana Olbrachta. Jsou oceňovány jeho literární schopnosti, dále je však konstatováno, že byla zneužita jeho nezkušenost s praktickou politikou v boji o majetek strany.

Čtenáři jsou také informováni o prvních ohlasech zahraničního, zvláště vídeňského tisku k událostem v československé sociální demokracii. Cituje tvrzení, že česká sociální demokracie prochází procesem, který je v podstatě obdobný vývoji ve všech sociálně demokratických stranách tj. štěpení na sociální demokraty a na komunisty. Konečně informuje, že z Tiskového výboru strany byli vypovědění Svěcený, Hnátek a Pátek.

Zásadní provolání a analýzu dosavadního vývoje přináší úvodník ⁷⁹, jehož autorem je Vlastimil Tusar:

Situaci shrnuje následovně:

- Výkonný výbor Československé sociálně demokratické strany dělnické byl sesazen akčním výborem levice.
- Ústředního tiskového orgánu strany – Práva lidu – se zmocnila závodní rada, která znemožňuje zveřejňování prohlášení výkonného výboru strany
- Majetek celé strany byl de facto převeden do rukou několika jednotlivců, kteří nejsou nikomu zodpovědní. Slibují, že předají „Právo lidu“ takovému výkonnému výboru, který uznají za legální. Je zde zdůrazněno, že stávající výkonný výbor byl zvolen řádně konaným sjezdem a je jej tedy možno a nutno pokládat za legální. Upozorňuji na možnost ponechání „Práva lidu“ v soukromých rukou, pokud závodní rada neuzná další výkonný výbor.

Ze stručného popisu způsobu volby závodního výboru vyplývá, že se jej zúčastnilo pouze 5 z celkem 24 členů redakce. Naopak se mohly zúčastnit pracovníci administrace a expedice, z nichž někteří ani nejsou členy

⁷⁹ Srov.: Práva lidu, 21. 9. 1920 str. 1

strany ani nemají dostatečné politické a životní zkušenosti, aby jejich slovo v tak závažně otázce mohlo mít potřebnou váhu.

Závěrem je konstatováno, že:

„Právo lidu“ je majetkem všech československého organisovaného dělnictva, tedy i venkovského, nikoli několika pražských továren a hrstky komunistických novinářů.

Odložení sjezdu bylo pouhou záminkou pro provedení tohoto násilí připravovaného již delší dobu na rozkaz z Moskvy.“

Článek Vlastimila Tusara je nazván „ Ku dnešnímu zastupitelstvu strany“. Pro historika je mimo jiné zajímavý shrnutím dosavadního běhu událostí, který podává zhruba takto:

5. 9. 1920 se v Karlíně konala konference marxistické levice, které se údajně zúčastnilo 190 delegátů. Zde také padla výzva k zakládání „rad“ po vzoru ruských „sovětů“, které mají v ČSR připravovat revoluci.

Dalším zásadním bodem konference bylo stanovisko k zásadám a podmínkám III. Internacionály, kde levice předpokládá, že tento směr se bude výrazně krystalizovat mezi legionáři. Bylo navrženo znění usnesení sjezdu, které směrnice III. Internacionály přijímá „bez výhrady“.

Tusar zdůrazňuje, že z předcházejícího vyplývá, že tzv. „marxistickou levici“ zcela ovládli komunisté v čele se Šmeralem. K tomu říká: „Kdo zná moskevskou literaturu komunistickou, nepotřebuje žádného jednání s Moskvou. Ten ví, že III. Internacionála a sociální demokraté jsou dva různé proudy v mezinárodním socialistickém hnutí, které se co nejostřeji potírají. Kdo chce jednat s Moskvou, opouští půdu sociální demokracie, celou tradici i praxi její v politice i v odborech.“

Závěrem této části Tusar shrnuje závěry karlínské konference jako pokus o získání rozhodující moci do rukou lidí, kteří ji podřídí III. Internacionále („Moskvě“) a kteří budou usilovat o provedení komunistického převratu dle ruského vzoru bez ohledu na specifika československých podmínek.

V této situaci bylo svoláno zastupitelstvo strany, které k ní dne 14.9 zaujalo stanovisko, jehož podstatou je opuštění dosavadního smířlivého postoje snahy o udržení jednoty strany v podstatě za libovolnou cenu a nastoupení cesty otevřeného střetnutí. V Tusar i ostatní sociálně demokratičtí ministři opustili vládu, aby sobě i své straně uvolnili ruce k řešení situace.

Další základní otázkou byla dle V. Tusara rozhodnutí o konání sjezdu. Konstatuje, že dle předpokladů vyvolalo rozhodnutí o jeho odložení mezi dělnictvem zmatek. Přesto však byl tento krok nutný v zájmu získání času k prostudování a projednání podmínek III. Internacionály, ze kterých vyplyne, že jejich přijetí by znamenalo konec sociálně demokratické strany.

Zastupitelstvo strany přijalo zásadní směrnici: „Komunisté nemohou být příslušníky strany, nemohou spolurozhodovati o dalších osudech strany“. Správnost těchto rozhodnutí V. Tusar vyvozuje z dalšího vývoje, když komunisté ovládli stranický tisk a dosadili svévolně závodní rady, které potlačily projevy svobodného mínění.

Dle usnesení karlínské konference má funkci výkonného výboru přijmout „akční výbor“, který pokračuje v přípravných na konání sjezdů v původním termínu. Článek končí těmito Tusarovými slovy: „Úkolem zastupitelstva strany jest hájiti jednotu sociálně – demokratické strany a ta není možnou, dokud jsou v ní komunisté. S těmi nemůžeme se dohodnouti a sjezdovati. Sociální demokracie může býti jednotnou pouze, když bude sama, bez komunistů. Sjezd jest svolán na vánoce, bude se konati, ale nemohou na něm rozhodovati komunisté.“

Stejně vydání Práva lidu přineslo článek „Dělnické hnutí proti komunistům. Plzeň proti komunistům“⁸⁰, kde informuje o účasti 16 – 18 tisíc osob na táboře lidu u Plzně pod vedením Habrmanna, Píka a Remeše. Zde byla přijata výzva: „Hajte stranu proti rozvratným žvlům a spoléhejte na naši pomoc! Pro sociální demokracii vše i životy!“

⁸⁰ Srov.: Právo lidu, 21. 9. 1920 str. 6

Redakční článek „Kladno“⁸¹ konstatuje, že kladenští komunisté jako jediní jasně přiznávají své pozice, zejména vztah ke III. Internacionále, jako jedině politické straně, ve které jsou národní organizace pouze jejími odbočkami. Existuje tedy pouze dvojitá volba – zůstat členem československé sociální demokracie, která je svéprávnou a samostatnou stranou, nebo se stát členem strany řízené z Moskvy. Je zde zmíněn projev kladenského A. Zápotockého, který jako jediný na jednání zastupitelstva strany „přiznal, že další soužití není možné a přimlouval se již jen za to, abychom se s komunisty rozešli v dobrém u vědomí, že sociální demokraté a komunisté budou k sobě míti vždycky blíže než k buržoazii a budou nuceni v celé řadě věcí vésti společný zápas za požadavky proletariátu. Řeč soudruha Zápotockého nezůstala bez hlubokého dojmu na účastníky zastupitelstva strany pro svou otevřenost“.

První zásadní reakcí na připravovaný sjezd levice je prohlášení⁸²) podepsané A. Němcem, V. Johanisem a A. Hamplem. V zájmu vyjasnění situace informuje, že podobně jako v jiných zemích i v ČSR došlo k rozpadu dosud jednotného – není zde zmíněna československá specifika existence národní socialistické strany – tehdy ještě, nebo spíše tehdy právě, socialistické strany – dělnického hnutí na sociálně demokratický a komunistický proud. Dále je uvedeno, že sociální demokracie i nadále respektuje uvnitř strany všechny směry, pokud vycházejí ze zásad sociálně demokratického programu. Naopak jasně uvádí, že v Československé sociálně demokratické straně dělnické nemůže dále působit ten, kdo se hlásí k zásadám, směrnicím a podmínkám moskevské Internacionály.

„Trváme na jednotě sociální demokracie, ale bez komunistů, poněvadž s nimi není společná práce v jedné straně možná“.

President Masaryk o krizi sociální demokracie ve své řeči k příbramským horníkům⁸³) řekl „Když máte možnost míti většinu ve vládě, je revoluční

⁸¹ Srov.: Právo lidu, 24. 9. 1920 str. 1

⁸² Právo lidu, 24. 9. 1920, str. 4

⁸³ Právo lidu, 24. 9. 1920, str. 3

hnutí nesmysl“. Vyslovil se pro postupnou socializaci. Sociální revoluce už dle jeho názoru probíhá. Vyzývá: „ Rozumem ne pěstí!“, Výraznější projev ztotožnění se s evolučním křídlem sociální demokracie, ať již proti komunistické levici, či vůči ostatním politickým stranám československého politického systému, jistě nebylo možné od hlavy státu požadovat ani očekávat.

V této atmosféře se konal v původním termínu 25. – 28. 9. 1920 sjezd levice sociálně demokratické strany, který se stal dalším mezníkem procesu rozkolu strany a podnětem k řešení politické situace v celostátním měřítku. Akce vedení strany byla označena za vnitrostranický převrat. Sjezdu se zúčastnilo 70% původně zvolených delegátů.⁸⁴ Není účelné se zabývat jeho průběhem podrobně, přesto však je vhodné uvést zde několik postřehů, které mají význam i pro posuzování situace v československé sociální demokracii jako – dosud – celku.

Charakteristicky v tomto směru je již v rámci zahájení sjezdového jednání návrh rezoluce o zachování názvu a zásad strany, který přednesl roudnický delegát Beneš, Končí slovy: „Konfliktu v lůně naší strany litujeme. Trváme na zachování jednoty strany i za cenu určitých obětí osobních. Přes odmítnutí ze strany soudruhů pravice nabízíme své ruce k čestnému smíru a při zárukách proletářského postupu jsme ochotni býti prostředníky rozvaděných táborů. V řady československého proletariátu voláme, aby se nerozdvojoval, nýbrž jednotil. Zdar proletářskému sbratření proletariátu celého světa.“⁸⁵ Snaha o zachování jednoty strany je zde více než výmluvná.

Vyplývá ostatně i z následující zprávy o dosavadním postupu strany, kterou přednesl její tajemník Škatula.⁸⁶ Hlásí se zde sice jednoznačně

⁸⁴ Srov.: Kárník Z., České země v éře První republiky I, Praha, 2000 str. 138

⁸⁵ Protokol XIII. Řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické jenž se konal 25. _ - 28. 9. 1920 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze, Praha, 1920, str. 79 – 80

⁸⁶ Srov.: Protoko IXIII. Řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické jenž se

k levici sociální demokracie, vyzvedává však úspěchy strany jako celku, zejména výsledky obecních voleb v r. 1919 i voleb parlamentních v r. 1920. Oceňuje dokonce i nově přijatou ústavu, ačkoliv dodává, že byla nutně dílem kompromisu a zejména ustanovení o zřízení senátu pokládá za porážku sociálních demokratů. Důraz je položen i na koaliční politiku, kde připouští, že byla zahájena v souladu s usnesením minulého sjezdu. Kritizuje však – nyní již plně z pozic levice - její provádění, zejména skutečnost, že sociální demokracie se stala svou účastí ve vládě spoluodpovědnou i za kroky, které neodpovídaly zájmům jejího členstva a voličstva, což mnohdy vedlo k tomu, že jejich nespokojenost se obracela právě proti straně, která jejich zájmy měla zastupovat. Pokračuje: „ Ze všeobecné nespokojenosti s koaliční politikou vykristalizovalo hnutí tzv. marxistické levice, která tu dnes stojí jako stmelový, jednotný směr, mající za sebou většinu strany. Tento směr, vracející se k původním zásadám sociální demokracie, má a naznačuje metody své další činnosti. ... Slyšel jsem na pravici stále hlasy, že musíme republiku ovládnouti, že ji musíme dobýt tím způsobem, že se naši lidé uplatní všude v jejích zřízeních, v úřadech, ve vládě. Tato metoda znamená tedy jaksi socializaci „shora“ a na povrchu: byl na ni čas téměř dva roky, výsledky však jsou praskrovné. Z této „socializace“ by buržoasie ani strachu neměla. A nebude-li jej mít, sotva ucítí nutnost opouštět od svých privilegií a od své državy.“⁸⁷

V závěrečné části své zprávy – poslední události ve straně – podává ze svého hlediska analýzu vývoje v československé sociální demokracii. Věnuje se zde především formální správnosti rozhodnutí, zda uznat či nikoliv usnesení zastupitelstva strany ze 14. září 1920 o odložení konání sjezdu a o tom, že by se jej měli zúčastnit pouze členové sociální demokracie, kteří uznávají její program. Vyjadřuje přesvědčení, že přijetí těchto usnesení bylo za strany zastupitelstva chybné, přes existenci dvou

konal 25. - 28. 9. 1920 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze, Praha, 1920, str. 81 - 90

⁸⁷ Srov.: Protokol XIII. Řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické jenž se konal 25. - 28. 9. 1920 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze, Praha, 1920, str. 79 – 80

hlavních námitek, a to nevyjasněnosti otázek spojených s přijetím podmínek III. Internacionály a s nutností revize stranického programu.

Končí slovy: „To co provedlo zastupitelstvo strany, to byl coup d'état, převrat ve straně, revoluce shora. My jsme jej nezavinili, ani jsme o něm nevěděli, my jsme se ještě v poslední chvíli snažili s Teskou odvrátiti to nejhorší. Roztržka tu je, roztržka ideová a na nás nyní je, abychom se samo všichni vzchopili a zkonsolidovali, abychom pevně ovládli celý organizační aparát strany, aby činnost naše byla v souhlase s vůlí proletářských mas, aby to nebyla jen činnost negativní, nýbrž pevně vedená, plánovitá a promyšlená a aby kolem nás a u nás sekupilo se všechno co smýšlí a cítí poctivě sociálně demokraticky a proletářsky. ... Musíme z tohoto chaosu co nejdříve ven a toho lze snadno docílit, jestliže se tento sjezd jednomyslně prohlásí za legální a za jedině kompetentní řešiti vše další.“⁸⁸

Známý je projev Bohumila Šmerala věnovaný taktice a příštímu postupu strany.⁸⁹

Pro účely rozboru je možné jej zhruba rozdělit na tři, přibližně stejné části. První je věnována teoretickému rozboru aktuální politické situace v celosvětovém měřítku, a to zejména z hlediska marxisticko – leninského učení. Je zřejmé, že B. Šmeral opravdu patřil k předním znalcům děl i metodiky rozpracované K. Marxem, B. Engelsem i V. I. Leninem a snažil se jejich závěry aplikovat na současnou realitu i s odůvodněním skutečností, které těmto teoriím neodpovídaly, jako bylo zejména uskutečnění proletářské revoluce nikoliv v jedné z nejrozvinutějších zemí, ale právě naopak v zemi, která byla v evropském měřítku nejzaostalejší a měla zcela specifickou sociální strukturu i tradice. Spolu se znalostmi

⁸⁸ Protokol XIII. Řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické jenž se konal 25.

- 28. 9. 1920 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze, Praha, 1920, str. 79 – 80

⁸⁹ Srov.: Protokol XIII. Řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické jenž se konal 25. - 28. 9. 1920 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze, Praha, 1920, str. 102 – 130

marxismu – leninismu zde Šmeral demonstroval i svůj široký obecný rozhled.

Ve druhé části B. Šmeral ze svého hlediska analyzuje politickou situaci v Československu. Definuje zde dva základní okruhy problémů ohrožujících jeho existenci, a to fakt, že jde o stát poměrně malý a že má velmi složitou národnostní strukturu. Řešení obou otázek vidí v uskutečnění socialistických revolucí v evropských státech, především sousedících s naší republikou a budování nových národnostních vztahů na základě proletářského internacionalismu. Plynulý přechod do části třetí, věnované politice strany má formu rozboru využitelnosti ruských zkušeností v československých podmínkách. Obhájí zde masovost sociální demokracie proti spikleneckému charakteru ruských bolševiků. Odmítá možné odštěpení komunistického křídla (sám zde ovšem předpokládá, že by bylo ve srovnání se zbytkem strany malé a že by převzalo ruskou metodu dokonale organizovaného jádra). Doslova k tomu říká: ... „bylo by škoda napodobit ruský bucharinovský vzor, v té věci se musíme v taktice lišit. Teď je doba přechodná, ať v rámci naší strany jdou vedle sebe Tusar, Šmeral, Prokeš. Jen když revoluční křídlo bude mít volnost hájiti své názory. Ve zralé chvíli dělnictvo si nás samo vyčistí a jeho masa půjde správnou cestou.“⁹⁰

Třetí část vystoupení je věnována současnému postavení československé sociálně demokratické strany. Zde Šmeral zdůrazňuje potřebu nově definovaných programových cílů, které by odpovídaly aktuálním možnostem a požadavkům členstva i širokých lidových mas. Vítá přechod sociální demokracie do opozice a vyjadřuje přesvědčení, že důsledné trvání na programových cílech československé sociální demokracie i všech ostatních socialistických stran republiky rozloží ostatní politické strany a umožní parlamentní cestou nastolení diktatury proletariátu jako diktatury většiny. Za základní formu přípravy nastolení diktatury

⁹⁰ Protokol XIII. Řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické jenž se konal 25.

- 28. 9. 1920 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze, Praha, 1920, str.119

proletariátu pokládá činnost dělnických rad. Říká: „Kdybychom byli zvoleni, nebude puč, nebude v Praze žádné krveprolití, nebude okamžitý převrat. Máme názor, že je třeba v první řadě ve vnitřní činnosti strany přikročiti k velké třídně revoluční výchově a propagandě.“⁹¹

Je zajímavé jak si Šmeral tuto výchovu představoval. Pokládal především za nutné seznámit české dělnictvo s vývojem situace mezinárodního dělnického hnutí, překonat určitou informační bariéru, která dle něj vznikla v posledních dvou letech. Dále v této souvislosti požaduje zajistit překlady nových teoretických publikací. Za nutné pokládá, aby byl zajištěn bezprostřední styk mezi dělnickými masami a ústředním výkonným výborem. Předpokladem zde je dle Šmerala, aby minimálně polovina jeho členů byla dělníky, kteří jsou skutečně zaměstnání v továrnách. Dalším opatřením v tomto směru by mělo být zavedení pravidelné týdenní schůze důvěrníků z oblasti velké Prahy, kde by byli informováni o nejzávažnějších stranických usneseních. Mimopražské členstvo mělo být seznamováno s těmito dokumenty prostřednictvím stranického tisku. Konečně volá po postupném vytváření jedné dělnické strany, která by slučovala dělníky všech národností Československé republiky. To naplňuje jednu z podmínek III. internacionály.

Z naprosté většiny vystoupení na XIII. Sjezdu levice sociální demokracie vyplývá, že její stoupenci nechtěli stranu rozštěpit, tím méně ji rozdělit i formálně na dvě nové politické organizace. Naopak usilovali o sjednocení strany ovšem, a to je podstatné, na bázi svých vlastních programových představ a zejména na základě přijetí podmínek III. Internacionály. Tím by vzhledem k významu a síle československé sociální demokracie došlo ke zpochybnění dosavadního demokratického vývoje v Československu a jak dále vyplyne z rozboru provedeného na sjezdu sociálně demokratické pravice i k ohrožení národní samostatnosti reprezentované novou

⁹¹ Protokol XIII. Řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické jenž se konal 25.

- 28. 9. 1920 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze, Praha, 1920, str. 124

republikou. Zůstal zachován i původní název strany s připojeným „upřesněním“ levice v závorkách.⁹²

Reakce pravicového křídla sociální demokracie na sjezd levice ilustrují následující příklady z dobového tisku.

26. 9. 1920 se na Střeleckém ostrově konala veřejná schůze s programem „České dělnictvo a komunismus“ s projevy Františka Soukupa a Václava Johanise, ve výzvě k účasti uveřejněné v Právu lidu zaznělo⁹³):

„Koho táhne srdce k moskevské Internacionále, nechť si nečiní žádného násilí. Komu rozum káže zůstat v sociální demokracii, ten ji bude dále držet a množit sílu její, aby zůstala výrazem českého třídně uvědomělého proletariátu a všech jeho snah a bojů za dobytí republiky socialistické. Nelekali jsme se žádné persequce a žádného teroru dříve, neustoupíme ani dnes teroru komunistickému“.

Alfred Meissner ve svém článku „Co bude dále“ vyzývá, aby k rozchodu došlo co nejrychleji a aby nebyl vyhrocen. Nutno soustředit síly na boj proti společnému nepříteli, ne na vzájemné srážky⁹⁴).

Večerník Práva lidu⁹⁵) ve svém vydání 27. 9. 1920 informuje v článku „Sjezd komunistů“ o průběhu právě se konajícího sjezdu, který dle názoru autorů není sjezdem strany, ale představuje zneužití situace vzniklé odkladem oficiálního sjezdu strany. Autorita tohoto neoficiálního sjezdu není podložena vnitrostranickými demokratickými postupy, ale rozhodnutím malého množství pražských dělníků a jejich známého akčního výboru. Za základní předmět sporu je označen přístup k podmínkám III. Internacionály.

Navazuje na něj článek „Moskva prohnílá“⁹⁶ Nejprve zdůrazňuje, že list neinformuje detailně o probíhajícím sjezdu „svolaném na tyto dny do Prahy komunisty pod firmou sociálně demokratické strany“. Čtenáři jsou

⁹² Srov.: Kárník Z., České země v éře První republiky I, Praha, 2000 str. 138

⁹³ Právo lidu, 26. 9. 1920, str. 1

⁹⁴ Právo lidu, 26. 9. 1920, str. 1

⁹⁵ Večerník Práva lidu, 27. 9. 1920, str. 1

⁹⁶ Večerník Práva lidu, 28. 9. 1920, str. 1

zde však seznámeni se skutečností, že A. Zápotocký na komunistickém sjezdu minulý týden přečetl poselství výkonného výboru III. Internacionály. Toto poselství je dle Práva lidu naprosto jasné a srozumitelné v tom, že ukazuje neslučitelnost sociálně demokratického a komunistického přístupu. Prikazuje vytvoření nové, samostatné a jednotné komunistické strany v Československu, která by se spojila i s komunisty německými i maďarskými. Je otázka, zda B. Šmeral, který předchozí den přednesl hlavní referát v poněkud jiném duchu, když tvrdil, že sociálně demokratické a komunistické zásady mohou být prosazeny v rámci jedné strany. Právě to poselství z Moskvy, kterým jsou myšleny podmínky III. Internacionály, jednoznačně nepřipouští.

Článek „Pravý čin demagoga“⁹⁷ odsuzuje B. Šmerala, který prohlásil za právoplatný sjezd komunistické levice, ačkoliv nebyl schválen ani výkonným výborem, ani zastupitelstvem strany. Nebyl tedy oprávněn na sjezdu mluvit jménem výkonného výboru ani se představovat jako jeho místopředseda. Je mu dále vytýkáno, že po vzniku ČSR se činnosti pro stranu prakticky vůbec nevěnoval a to přesto, že jej československá sociální demokracie nechtěla nechat padnout, ač byl spojen s prorakouskou politikou. Přijal v Moskvě členství ve III. Internacionále, včetně funkce člena jejího výkonného výboru. Tím „přestal býti členem československé sociální demokracie a tedy i členem jejího výkonného výboru a samozřejmě i jejím místopředsedou“.

Je odsouzena skutečnost, že dr. Šmeral mluví jménem strany a směšoval pojmy sociální demokracie a komunismus. V žádném případě není zpochybňována Šmeralova inteligence a schopnost tyto pojmy rozlišit. Naopak je konstatováno, že směšování musel využívat vědomě a pro podvodné účely.

A. Meissner ve své stati „Byla konference levice legálním sjezdem československé sociální demokracie?“⁹⁸ uvádí, jak na jedné straně byla komunisty věnována mimořádná pozornost naprostým detailům, které by

⁹⁷ Večerník Práva lidu, 29. 9. 1920, str. 1

⁹⁸ Večerník Práva lidu, 30. 9. 1920, str. 1

mohly platnost jednání jako sjezdu zpochybnit. Na druhé straně se však pořadatelům nepodařilo splnit zásadní podmínku legálnosti, kterou je „aby bylo řádně svoláno oprávněnou osobou a aby všichni členové byli obvyklým způsobem o tomto svolání vyrozuměni“.

Pod názvem „Na obranu strany“ je zveřejněn redakční článek⁹⁹) informující o konání zastupitelstva ČSDSD, kterého se zúčastnilo 53 oprávněných delegátů. Je zde v úvodu konstatováno, že se již komunisté jednání nezúčastnili. Mají již vlastní stranu a její výkonný výbor. Znovu zde je zdůrazněno, že zastupitelstvo strany neuznává komunistickou konferenci za legální sjezd ČSDSD, naopak jsou konány přípravy ke sjezdu v listopadu 1920, kterého se budou moci zúčastnit pouze sociální demokraté, kteří podepíší do 15.10 prohlášení, že nejsou komunisty a že nesouhlasí s podmínkami, směrnicemi a stanovami III. Internacionály.

Za aktivní účast na přípravě komunistické konference bylo uplatněno krajní opatření organizačního řádu (stanov) – vyloučení ze strany.

Vyloučení – jednomyslným usnesením zastupitelstva strany – byli:

Poslanec dr. Bohumír Šmeral

Redaktor Alois Muna

Tajemník dr. Václav Houser

Poslanec Josef Skalák

Poslanec Josef Teska

Tajemník Antonín Zápotocký

Poslanec František Toužil

Poslanec Karel Světlík

Poslanec Herman Tausik

Anna Hoserová

Anna Křenová

⁹⁹ Právo lidu 1. 10. 1920, str. 1

Redaktor Filip Dobrovolný

Redaktor Kamil Zeman – Olbracht

Úředník Rudolf Rejman

Úředník Antonín Hess

Dále bylo uloženo poslaneckým klubům vyloučit všechny stoupence III. Internacionály ze svého středu „Poslanecké kluby nesmí trpěti ve svém středu nikoho, kdo není bezpodmínečným stoupencem sociální demokracie“.

Výše uvedený rozhodný postup, který ovšem ve svých důsledcích znamenal konec existence sociálně demokratické strany v její dosavadní síle, ale zároveň i jejího zásadního vnitřního problému, nebyl jedinou významnou událostí sledovaných dní. O akceschopnosti a prozíravosti vedení sociální demokracie svědčí uzavření dohody české a německé sociální demokracie v ČSR o vytvoření stálého mezinárodního proletářského kongresu v Československu, jehož členy se mají stát všechny strany a odborové organizace stojící na zásadách třídního boje. Předpokládalo se zřízení „dělnického parlamentu“, který by překonával překážky vyplývající ze stranického a národnostního rozvrstvení československé společnosti.

Jde o reakci zejména na aktivity III. Internacionály, které na jedné straně vedly k vytvoření jednotné a jediné komunistické strany v ČSR a na straně druhé k dalšímu roztříštění dělnického hnutí, právě vznikem systému komunistických organizací.¹⁰⁰

Večerník Práva lidu v dalších vydáních zdůrazňuje zodpovědnost zastupitelstva strany a motivy, které jej vedlo k aktivitám v předchozích dnech:

Tak stať „Láska ke straně a věrnost republice“ si vynutily aktivní přístup, hodnotí jako nejvýznamnější čin demisi sociálně demokratických ministrů

¹⁰⁰ Srov.: Večerník Práva lidu 1. 10. 1920, strana 1

a uvádí, že vyřešení postoje k podmínkám III. Internacionály, a to zejména k požadavku praktického zániku sociálně demokratické strany resp. její přeměna na „exposituru moskevské komunistické moci“, se stala hlavní příčinou odkladu plánovaného sjezdu v zájmu možnosti prostudování, vyhodnocení reakcí apod.

Podepsáni jsou členové výkonného výboru strany: A. Němec, F. Tomášek, F. Soukup, G. Habrman, V. Tusar, J. Stivín, R. Bechyně, A.Meisner, A.Hampl, E.Lehocký, J. Cholek, V.Filař (Vídeň).¹⁰¹

Článek nazvaný Šmeral a Muna¹⁰² hodnotí současnou situaci jako období posledních příprav k založení komunistické strany. Z pozic vedení strany analyzuje hlavní projev B. Šmerala, který uvádí jako vrcholný příklad nepoctivosti.

A. Němec ve své stati „Sjezd německé sociální demokracie v Karlových Varech“¹⁰³ poukazuje na jeho význam i pro československou sociální demokracii, neboť jeho hlavním bodem má být „program ku sjednocení veškerého třídního uvědomělého proletariátu v Československé republice pro společný postup“. Dále je v článku konstatováno: „Němečtí soudruzi naši mají podobné poměry, mají také své komunisty, jako je má dnes každá sociálně demokratická strana. Ale nikde si nepočínají tak záludně jako u nás. Němečtí komunisté se nestydí za svou příslušnost a závislost na Moskvě“.

Výmluvné pro tehdejší situaci jsou stručné úryvky ze článku Tajemníci strany“. Ten informuje o aktivitách bývalých tajemníků ČSDSD Škatuly a Teska, kteří rozesílají po stranických organizacích tzv. „tajné oběžníky“ v nichž je uvedeno:

¹⁰¹ Srov.: Večerník Práva lidu 2. 10. 1920, strana 1

¹⁰² Srov.: Večerník Práva lidu 2.10.1920, strana 1

¹⁰³ Srov.: Večerník Práva lidu 2.10.1920, strana 1

„Zastupitelstvo strany složeno je ve velké většině z lidí, kteří se vyhřívají (!) na výsluní koaliční politiky a kteří již dávno svým myšlením a životem jsou v rozporu (!) s pracující třídou“

„Reprezentanti dělnictva spojovali se s majetnými vrstvami a dělali politiku tzv. koaliční“

„Byla to politika míru a souručenstva s majetnými (!)“

„Bylo nutno znemožniti jim politické pletichy s buržoazií“.

„Klika Tusarova dokonce navrhla, aby na dělnictvo v Lidovém domě byla poslána ozbrojená moc, která by z rukou jeho za cenu krveprolití vyrvala dělnický majetek. Velitel pražské posádky Šnejdárek (!) nabídl k tomuto úkolu služby a policejní ředitelství rovněž!“¹⁰⁴

Článek „Program našich zástupců v Národním shromáždění“¹⁰⁵ pak zdůrazňuje, že Československá republika je i nadále základem, na kterém je možno prosazovat cíle „sociálně demokratického dělnictva“, přičemž hlavním úkolem zástupců československé sociální demokracie v Národním shromáždění je postupovat tak, aby demokratická republika byla postupně přeměňována v republiku socialistickou. Jako aktuální cíl je uvedeno zavedení stavebního a invalidního pojištění a zřízení závodních rad. Zástupci ČSDSD se zde zavazují respektovat usnesení zastupitelstva strany a nevstupovat do žádných parlamentních koalic.

Konkrétní úkoly jsou zde vytyčeny takto:

- Plná realizace zásobovacího plánu minulé vlády („bez nejmenších koncesí agrárářům a jiným stoupencům volného obchodu“).
- Rychlé řešení bytové otázky.
- Pozemková reforma.
- Zlepšení stavu obecních financí.

¹⁰⁴ Právo lidu 7.10.1920 strana 1

¹⁰⁵ Právo lidu 9.10.1920 strana 1

- Boj proti nezaměstnanosti.
- Uzákonění platnosti kolektivních smluv.
- Odluka církve od státu.

V zahraničně politické oblasti je zdůrazněno, že je nutné zachovat přísnou neutralitu v probíhajícím rusko – polském konfliktu a je nastolen požadavek navázání oficiálních diplomatických styků s Ruskem.

Je tedy zřejmé, že sjezd sociálně demokratické levice se stal bezprostředním podnětem pro vyvrcholení roztržky v Československé sociálně demokratické straně dělnické. Pravice ve straně rozeznala nebezpečí snahy o její ovládnutí a pokus o její využití jako nástroje k zásadní změně společenského zřízení republiky, což nebylo ostatně na sjezdu a předcházejících konferencích nijak skrývané. Tomuto nebezpečí se podařilo zabránit spoluprací s ostatními politickými stranami, a s prezidentem republiky, zavedením systému předběžného vyjednávání mezi stranami, který se stal základem pozdější Pětky a za jehož předstupeň je možno pokládat jednání mezi zástupcem pravicového křídla sociální demokracie Rudolfem Bechyněm s předsedou druhé nejsilnější strany „rudo – zelené koalice“ Antonínem Švehlou.¹⁰⁶

Ve dnech 27. – 29. 11. 1920 se v Praze konal sjezd pravicového křídla Československé sociálně demokratické strany dělnické, tedy té části strany, která se stala nástupkyní původní sociální demokracie. Bylo na něm přijato několik zásadních dokumentů. První z nich je Rezoluce o taktice strany.¹⁰⁷ Konstatuje, že taktika postupného prosazování demokratických zásad a klidné tvůrčí práce se v uplynulém období v zásadě osvědčila. Nevidí důvod, proč by československá dělnická třída měla volit jinou cestu a ukládá tedy všem stranickým institucím a korporacím, stejně jako všem členům působícím v zastupitelských i zákonodárných orgánech, vykonávat „se zvýšenou horlivostí“ své

¹⁰⁶ Srov.: Kárník Z., České země v éře První republiky I, Praha, 2000 str 137 – 168 a Klímek A., Boj o Hrad (1.), Praha 1996, str. 133 - 147

¹⁰⁷ Srov.: Prokůp P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 165 - 167

povinnosti, a tak přispívat ke všeobecnému pokroku a zlepšení postavení pracujících. Sjezdová rezoluce zde zdůrazňuje, že zachování a další rozvoj Československa je zásadní podmínkou zlepšování postavení i československého proletariátu. Proto se hlásí ke spoluzodpovědnosti za rozvoj státu, jehož zájmy ukládá vždy respektovat. Současný vývoj pokládá za natolik převratný, že splňuje předpoklady pro naplnění dějinného úkolu dělnické třídy, kterým je položit základy nové společnosti i hospodářského uspořádání, tedy socialismu.

Zdůrazňuje zde, a to je možno pokládat za přímou polemiku s levicí a jejím příklonem k podmínkám III. Internacionály, že prostředky použité k dosažení výše uvedených cílů musí vycházet z podmínek vývoje v ostatních evropských zemích, především hospodářsky nejvyspělejších a zároveň respektovat specifika vývoje Československa.

S uspokojením konstatuje, že období dvou let od vzniku samostatného československého státu bylo sociální demokracií využito k prosazení demokratických zásad v zákonodárné i správní oblasti. Podařilo se dosáhnout řady významných vymožeností, přesto však tuto práci není možno pokládat za ukončenou. Naopak je třeba prosazovat další demokratizaci republiky tak, aby její občané získaly přímý vliv ve všech složkách státního aparátu a byrokracie byla podřízena zájmům lidu. Poslanci sociální demokracie v Národním shromáždění mají zejména usilovat o prosazení zákona o župním zřízení a o zavedení miličního systému pro plnění úkolů spojených s obranou státu.

Jako úkol zásadního významu pro budoucnost státu vytyčuje sjezdová rezoluce řešení národnostních problémů v republice, zejména pak vztahu mezi Čechy a Němci. Československá sociální demokracie se v této souvislosti prohlašuje za stranu národnostně smířlivou a usilující o prosazení snášenlivosti a spolupráce do nových vztahů mezi národy.

Další část je věnována otázce socializace. Podmínkou pro její prosazení dle rezoluce je uskutečnění výše uvedených demokratizačních opatření. Podstatu socializace spatřuje ve dvou směrech. Jednak v novém systému

přerozdělování v rámci státních financí, kde má být odstraněno zvýhodnění buržoazie a jednak zrušení monopolu velkého kapitálu ve výrobní oblasti („nutno odníti velkému kapitálu monopol, spočívající v odvislosti, v jaké je výroba od účasti kapitálu.“¹⁰⁸). Má být postupně odstraněno soukromé kapitalistické podnikání, a to s ohledem na míru monopolizace a koncentrace jednotlivých odvětví. Prostředkem sociálně demokratické strany pro dosažení uvedených cílů mají být nástroje politické, kde je zdůrazněna úloha ústavy a parlamentu i ekonomické, kterými jsou míněny hospodářské organizace dělnictva.

Dále rezoluce odmítá přechod strany do opozice za stávajícího složení parlamentu, když konstatuje, že podobný krok by vedl k rozvratu státu. Zavazuje naopak poslance sociální demokracie k pozitivní práci pro dělnictvo na základě volného posuzování politiky vlády i obsahu předlohy zákona.

Pokud by vláda začala provádět reakční či antisociální opatření, pak si sociální demokracie vyhrazuje přijetí nejrozhodnějších protipatření.

Konstatuje, že v současné době neexistují podmínky pro vytvoření koalice s buržoazními stranami. Za předpoklad jejího vzniku pokládá rezoluce jejich ochotu přistoupit „beze vší záludnosti“ k socializaci a k odbourání svých hospodářských výsad.

Důraz je dále kladen na perspektivní zřízení dělnického kongresu všech stran v Československu, které ve své politice vycházejí ze zásad třídního boje. Výkonný výbor československé sociální demokracie zde dostává úkol zahájit v tomto smyslu jednání se všemi socialistickými stranami, bez ohledu na národnost, kterou zastupují. Konečným cílem je vytvoření silného bloku těchto stran v Národním shromáždění.

Aktuální byla rezoluce o zabezpečení strany a jejího majetku. Reagovala na situaci ve straně během posledních měsíců a schválila postup zastupitelstva sociální demokracie, především odložení sjezdu původně

¹⁰⁸ Prokůš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 166

plánovaného na zář. Konstatuje, že zastupitelstvo mělo odvahu postupovat v souladu se zájmy strany a vytvořit tak podmínky pro její další rozvoj. V rámci této rezoluce byla dále schválena všechna opatření přijatá ve věci sporu o Lidový dům a celého systému ústředních podniků strany, především komanditní společnosti Právo lidu. Z této společnosti byli vymazáni Josef Skalák, Josef Teska a Václav Houser, kteří vstoupili do jiné strany. Byli nahrazeni členy novými.

Závěr rezoluce vyzývá k pokračování úsilí o obranu majetku strany a uděluje plnou moc výkonnému výboru i zastupitelstvu strany, aby přijalo taková opatření, jaká v této souvislosti uzná za vhodná.

Na aktuální vývoj mezinárodního dělnického hnutí – z dnešního pohledu asi přesněji mezinárodního sociálně demokratického hnutí – reaguje rezoluce o obnově Socialistické internacionály. Zohledňuje stav v Československu a do popředí opět staví úkol zřízení „Socialistické internacionály z dělnictva všech národností v republice Československé“.

Závěrem sjezd konstatuje, že neexistuje žádný zásadní důvod, aby československá sociální demokracie:

- Opustila svoji dosavadní politickou linii.
- Nahradila taktiku prosazování demokracie a využívání parlamentních prostředků prosazování zájmů dělnictva diktaturou proletariátu.
- Měnila svůj tradiční název.
- Vstoupila do neosvědčené moskevské Komunistické internacionály a vzdala se tak své demokratické a socialistické samostatnosti.

Uvádí, že „.... Československá sociálně demokratická strana dělnická může přistoupit pouze k takové Internacionále, která uzná její samostatnost a akční volnost a svým statutem zaručuje trvalé vítězství

socialismu: zbudováním republiky socialistické ve shodě s ostatními státy republikánskými.“¹⁰⁹

Objemově značné množství materiálu listopadového XIII. sjezdu sociální demokracie je věnováno otázkám výživy lidu a zemědělství. Strana se zde hlásí k provádění reformě a zdůrazňuje potřebu vytváření velkých družstevních hospodářství. Jako hlavní důvod je uvedena potřeba rozšiřování především živočišné výroby, která dle sjezdových materiálů vyžaduje větší zemědělské závody.

Základním cílem v zemědělství má být dosažení soběstačnosti republiky v zásobování nejdůležitějšími plodinami. Je zřejmé, že dosud přetrvávající zásobovací potíže, spolu s čerstvými vzpomínkami na válečnou nouzi vedly k tomu, aby se jimi detailně zabývala i strana, která měla z hlediska sociální skupiny, kterou zastupovala i vzhledem ke koncentraci své činnosti do měst, k zemědělství dosti daleko. Bohužel se dále ukázalo, že právě tím, že nedokázala svými zásadami zemědělské politiky počítajícími s vytvářením velkovýrobních podniků formou združstevňování, oslovit venkovské masy usilující o vlastnictví půdy, přenechala v této oblasti iniciativu straně agrární. Ta se díky tomu, především však díky oslabení sociální demokracie rozkolem a vznikem Komunistické strany Československa, stala pro příští období existence první Československé republiky nejsilnější politickou stranou.

Na místo druhé se dostala nástupkyně sociálně demokratické levice, na jaře roku 1920 definitivně vzniklá Komunistická strana Československa. Její postavení se postupně zhoršovalo. Hlavními důvody zřejmě byly postupné opadávání poválečných revolučních nálad, opadávání vlny radikalismu ve všech oblastech společenského života, postupné ukončování výstavby nových institucí státu, které se shodovaly se zájmy většiny obyvatelstva, která již nebyla nakloněna násilné, revoluční změně. Faktorem, který nepochybně na postupný pokles síly komunistické strany

¹⁰⁹ Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha, 1999, str. 168

v neposlední řadě působil, bylo i postupné obnovování politického postavení Československé sociálně demokratické strany dělnické, která se po otřesech, jejichž průběhu byla věnována tato práce postupně opět stávala rozhodující silou české levice.

Následky rozkolu sociální demokracie v politické oblasti byly krátkodobé. Nejvýznamnějším s výrazně symbolickým nábojem se stal spor o Lidový dům, který byl úspěšně završen ve prospěch pravice díky využití známé skutečnosti, že za první republiky (obdobně jako již předtím v období habsburské monarchie) nebylo postavení politických stran pevně právně vymezeno a majetek strany tak byl zapsán na představitele jejího vedení, kterými byli vesměs představitelé pravice. Dále následovala pro levici předem prohraná prosincová generální stávka. Dlouhodobým dopadem se stala existence specifického orgánu – „Pětky“, který se stal jedním z pilířů československého politického systému. Působení zástupce sociální demokracie (R. Bechyně) v tomto výboru od samotného vzniku, který byl přitom způsoben právě situací v této straně je také svědectvím, že byla již v roce 1920 pevnou součástí politického systému.

Zde je možné vrátit se k tezi uvedené v úvodu. Každý společenský organismus prochází vnitřními krizovými momenty své existence, které jsou, stejně jako tomu bylo v případě sociální demokracie v poválečném období, často spojeny s náhlým nárůstem jejich vlivu a významu vůči širšímu okolí. Tyto krize se mohou stát příčinou definitivního rozkladu, ale také počátkem nového vzestupu. A je asi nejlepším oceněním vedení sociální demokracie i strany jako celku, že po r. 1920 nastoupila cestu, která ji pevně začlenila do politického systému první republiky jako prvek charakteristický svou státností.

Závěr

Hlavním cílem této práce bylo pokusit se o analýzu procesu začleňování Československé resp. Československé sociálně demokratické strany dělnické do politického systému nově vzniklé republiky.

Rozbor dostupných materiálů – jde zde zejména o dokumenty z jednání stranických orgánů, jejich prezentace ve stranickém tisku, obvykle spojená s diskusí i popis dobové atmosféry ukazuje, že předpoklady pro toto začleňování se vytvářely zejména uvnitř strany samotné, samozřejmě i jako reakce na vlivy okolního politického prostředí, které ve sledovaném období procházelo vyhraňováním stanovisek k širokému spektru otázek.

Je charakteristické, že právě na počátku tohoto období v sociální demokracii definitivně převládly nacionalisticky orientované tendence, což jí umožnilo začlenit se s celou svojí silou do boje za obnovu samostatného českého státu. Tím, že zároveň plně respektovala i sociální požadavky velké části obyvatelstva, rostlo i její politické postavení, tím spíše, že se v tomto období těsně sblížila, až na samu hranici sloučení, s další levicovou stranou – československými socialisty.

Radikalizace společnosti se však odrážela i uvnitř československé sociální demokracie. Na samém sklonku r. 1918 se sice na XII. sjezdu ještě formálně podařilo odstředivé tendence překonat, následující vývoj měl však ukázat dočasnost tohoto úspěchu.

Rok 1919 se tak stal obdobím upevnění postavení strany navenek, což bylo potvrzeno jasným vítězstvím v obecních volbách, sestavením vlády se sociálně demokratickým předsedou a také narůstajících rozporů uvnitř strany. Stanoviska obou hlavních směrů byla jasně vymezena a v příslušných dokumentech definována před koncem roku.

V roce 1920 se mohlo navenek zdát, na základě výsledků parlamentních voleb, že postavení sociální demokracie zůstalo nadále silné. Záhy se však naplno projevíly rozpory dočasně utlumené snahou dosáhnout co

nejlepšího volebního výsledku. V situaci, kdy hrozilo nebezpečí, že síly komunistické levice v sociální demokracii získají v této tehdy nejsilnější politické straně republiky převahu, zasáhli společně představitelé strany i státu do vývoje. Důsledkem bylo výrazné oslabení vlastní Československé sociálně demokratické strany dělnické a posléze i vznik Komunistické strany Československa z jejího levicového křídla

Touto krizí očištěná sociální demokracie se dokázala definitivně začlenit do hlavního proudu československého politického systému. Byly vytvořeny předpoklady pro to, aby po většinu období první republiky tvořila jeden ze základů vlád naší republiky i pro postupnou modernizaci jejích programových východisek.

Prameny a použitá literatura:

Editované prameny:

- Pecháček J., Masaryk, Beneš, Hrad. Masarykovy dopisy Benešovi. Praha 1996,
- Prokš P., Politické programy československé a československé sociálně demokratické strany dělnické 1878-1948, Praha 1999,

Periodika:

- Právo lidu ročníky 1918 – 1920,
- Staré Právo lidu 1920,
- Večerník Práva Lidu 1918 – 1920,

Paměti a dobové prameny:

- Aleš J., Organisátor. Rádce funkcionářů československé sociální demokracie v záležitostech organizačních a volebních, Praha 1932,
- Bechyně R., Pero mi zůstalo, Praha 1948,
- Holub V., Vítězství i prohry, místo neuvedeno 1997,
- Pik L., Československá sociální demokracie, její cíle, program a postup, Praha 1925,
- Protokol XIII. řádného sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické jenž se konal 25. - 28. 9. 1920 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze, Praha, 1920

Literatura:

- Agnew H., The Czechs and the Lands of the Bohemian Crown, Stanford, 2007,
- Balík S., Hloušek V., Holzer J., Šedo J., Politický systém českých zemí 1848 – 1989, Brno 2006,
- Fierlinger Z., Ve službách ČSR, Praha 1951,
- Galandauer J., Bohumír Šmeral 1914 – 1941, Praha 1986,
- Galandauer J., Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady, Praha 1988,
- Galandauer J., Vznik Československé republiky 1918, Praha 1988,
- Gebhart J., Kuklík J., Velké dějiny zemí Koruny České XV, Praha 2006,
- Grenville, J.A.S., A History of the World in the Twentieth Century, 1900 – 1947, Cambridge, U.S.A. 1997,
- Hitchcock E.B., Zasněžil jsem život míru, Praha 1938,
- Kárník Z., Vlastimil Tusar. Novinář, politik, diplomat. Praha 2005
- Kárník Z., Socialisté na rozcestí. Habsburk, Masaryk či Šmeralⁱⁱ. Praha 1996,
- Klimek A., Velké dějiny zemí Koruny České XIII, Praha 2000,
- Klimek A., Boj o Hrad (1), Praha 1996
- Kol., Bludné cesty sociální demokracie. Studie, rozhovory, názory. Praha 2005
- Kol., Česká strana sociálně demokratická, Sborník ke 120. výročí založení strany, Praha 1998,
- Kol., Dějinná cesta české sociální demokracie 1878 – 1989, Praha 1996
- Krečmer J., Václav Klobáček a jeho národní socialismus, Praha 2000,

- Krejčí J., Czechoslovakia at the Crossroads of European History, London – New York 1990,
 - Krofta K., Z dob naší první republiky, Praha 1939,
 - Krofta K., Dějiny československé, Praha 1946
 - Kuklík J., Československá sociálně demokratická strana dělnická 1918 - 1938 in sborník Marek P. a kol., Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861 – 1998, Olomouc 2000,
 - Macek J., Cesta z krise, Praha 1935,
 - Michel B., Smrt dvouhlavého orla, Praha 1994,
 - Morrell S., I Saw the Crucifixion, London 1939,
 - Olivová V., Dějiny první republiky, Praha 2000,
 - Prokš P., Politikové a vznik republiky, Praha 1998,
 - Šolle Z., Století české politiky. Od Palackého k Masarykovi. Praha 1998,
 - Zeman Z., Edvard Beneš. Politický životopis. Praha 2000,
 - Zeman Z., Vzestup a pád komunistické Evropy, Praha 1998,
-